

Համո ՍԱՀՅԱՆ

ԳԱՐՈՒՆ Է ԳԱԼԻՍ

Ծիլերն են դաշտում կանաչին տալիս,
Դռները բացեք, գարուն է գալիս:
Ձմեռը հալվել, դարձել է առու,
Դարձել է առու, դարձել է վտակ,
Արաքսի հունով գնում է հեռու,
Գնում է դեպի ծովը անհատակ:

Հոգնած թևերը քսելով ամպին,
Կրծքին դեռ խոնավ ծվենը նրա,
Արագիլն իջել Արաքսի ափին,
Հանգստանում է մի ոտքի վրա:

Ժպտալուց առաջ բողբոջն է լալիս,
Դռները բացեք, գարուն է գալիս:

Աղբյուրներն ուրախ իրար են կանչում,
Իրար են փարվում հովերն արթնացած,
Ծաղկունքի բույր է հողն արտաշնչում,
Մեղուն քանդում է ակնամոռը թաց:

Մեղուն ուզում է դուրս գալ ու թռչել,
Խաղալ է ուզում արևի շողով,
Ուզում է իր նուրբ թևերը թրջել
Երազում տեսած ծաղկունքի ցողով:

Ողջ բնությունն է հրճվանքից լալիս,
Դռները բացեք, գարուն է գալիս:

Ծիծառներն անցնում փարախի կողքից
Եվ պատուհանի փեղկին են դիպչում,
Իսկ գառը ներսում արևի շողքից
Խրտնել, անկյունից անկյուն է թռչում:

Կանգնել է ներին փարախի դռան՝
Հեռու լեռների երազն աչքերում,
Նեղվել է հովվի սիրտը անվարան՝
Չորս պատերի մեջ էլ չի համբերում:

Լեռներն իրարու ողջույն են տալիս,
Դռները բացեք, գարուն է գալիս:

Հողն է մայրության հրճվանքից դողում,
Թող որ հավիտյան ազատ լինի նա,
Թող որ ոչ մի ծիլ չմնա հողում,
Ոչ մի հավքի բույն թափուր չմնա:

Երկինք ու երկիր մեզ ձայն են տալիս,
- Դռները բացեք, գարուն է գալիս...

1950 թ.

Բարձրագույն շքանշանի, «Միլիոնային հովքի» և հայ գիտությանն սպառնացող վրանագների մասին

Օրերս ՀՀ ԳԱԱ ընդհանուր բաժնի պետ Վանիկ Հակոբյանը գրասենյակի արխիվը կարգավորելիս գտել էր Ա-3-ից էլ մեծ, շագանակագույն ստվարաթղթե մի թղթապանակ, որի վրա բրոնզագույն տառերով գրված էր «Грамота»: Բացելով թղթապանակը՝ նա տեսել էր

այնտեղ դրված ԽՍՀՄ Գերագույն խորհրդի նախագահության Հայաստանի Հանրապետության գիտությունների ակադեմիայի «Ժողովուրդների բարեկամության» շքանշանով պարգևատրելու հրամանագիրը՝ թվագրված 1975 թվականի օգոստոսի 5-ով: Ակա-

դեմիայի նախագահությունում ոչ մեկը տեղյակ չէր այդ մասին: Դե, բնական է, անցել է 45 տարի, և նրանք, որ գիտեին այդ բարձր պարգևի մասին, այլևս չկան...

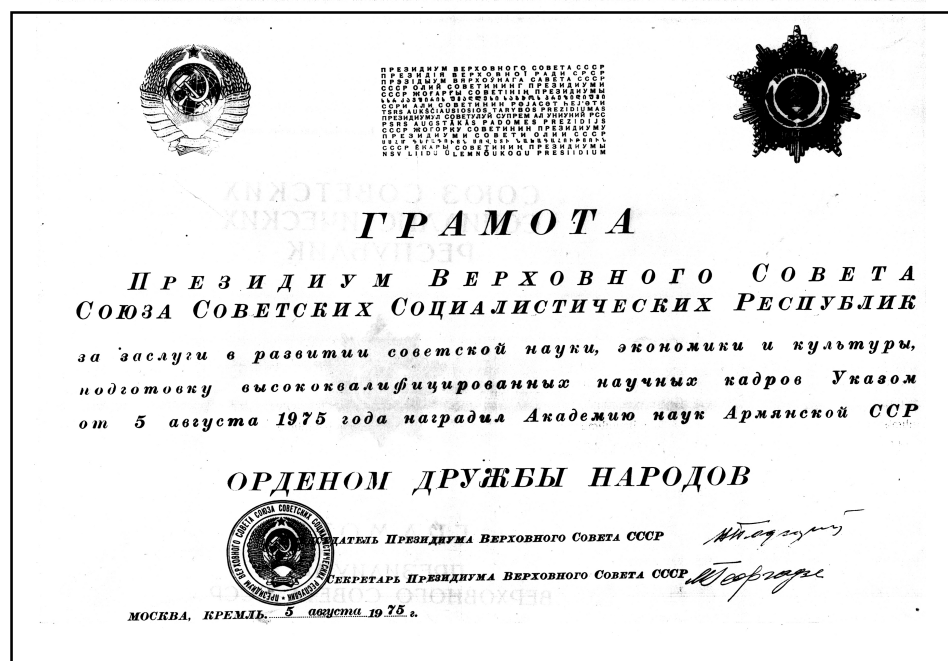
Հրամանագիրը ազդարարում էր.

«Խորհրդային գիտության զարգացման, էկոնոմիկայի, մշակույթի, գիտական բարձրակարգ կադրերի պատրաստման համար 1975 թվականի օգոստոսի 5-ի Հրամանագրով Հայկական ԽՍՀ գիտությունների ակադեմիան պարգևատրվում է «Ժողովուրդների բարեկամության» շքանշանով»: «Գիտություն» թերթի խմբագրությունում կարդալով «Խորհրդային գիտության զարգացման, էկոնոմիկայի, մշակույթի, գիտական բարձրակարգ կադրերի պատրաստման համար» տողերը՝ ես ականա հիշեցի 2018 թվականի նոյեմբերին ակադեմիայի մեծ դահլիճում կայացած հորեյանական նիստում (նվիրված ակադեմիայի հիմնադրման 75-ամյակին) ՀՀ վարչապետ Նիկոլ Փաշինյանի ջերմ ողջույնը և մանավանդ այն պնդումը, որ Խորհրդային տարիներին Հայաստանը եղել է Խորհրդային Միության «Միլիոնային հովքի»:

Ի պատիվ իրեն, այս բնութագրումը ՀՀ վարչապետը քանիցս հնչեցրել է իր բազմաթիվ ելույթներում: Հրաշալի, արժանավայել գյուտ և գնահատական: Այն ինձ հիշեցրեց 1994 թ. ակադեմիայի հիմնադրման 50-ամյակին նվիրված հորեյանական նիստը Ազգային օպերայի և բալետի ակադեմիական թատրոնում Ռուսաստանի Դաշնության գիտությունների ակադեմիայի նախագահ Յուրի Օսիպովի ելույթը և նրա հետևյալ արտահայտությունը՝ «Աշխարհի ցանկացած հզոր տերություն կարող էր հպարտ լինել՝ ունենալով Հայաստանի գիտությունների ակադեմիա»:

Այս գնահատականներից հետո ինչո՞ւ է արշավ սկսվել «Միլիոնային հովքի» աշխարհի ցանկացած հզոր պետության պատիվ բերող Հայաստանի գիտության կամառի վրա... Ծերացած

...գիտությանն ապառնացող վրանգների մասին

➤1 է, ակադեմիկոսները գնում են այն-տեղ սուրճ խմելու, արդյունք և օգուտ չեն տալիս:

Այն, որ ակադեմիան ծերացած է, ակնհայտ է: Սակայն ինչու ԿԳՄՍ նախարարին չի հետաքրքրում դրա պատճառը: Հուշենք: Գիտությունների ազգային ակադեմիայի կոլեկտիվի միջին աշխատավարձը երկու անգամ, կրկնենք, կրկնակի ցածր է համրապետության միջին աշխատավարձից: Ի՞նչ է, պարոնայք, դուք կարծում եք, որ 65-70 հազար դրամ ստանալու համար երիտասարդ գիտնականը կզա՞ ակադեմիական համակարգ: Սա անգամ տրանսպորտի փող չէ: Դրա համար էլ երիտասարդը կամ գնում է մասնավոր սեկտոր և կամ մեկնում արտասահմանյան երկրներ: Ի դեպ, ՀՀ ԳԱԱ արտասահմանյան անդամների ճնշող մեծամասնությունը մեր ակադեմիայի նախկին երիտասարդ գիտնականներն են, որոնք այսօր գիտություն են ստեղծում օտարների համար:

Ակադեմիան օգուտ, շահ չի բերում երկրին: Եթե համաձայնվենք սրա հետ, ապա ինչ կասեք այն քսիոմայի մասին, որ առանց ներդրումների տնտեսություն չի կա-

յանում կամ զարգանում:

Գիտությունը, ինչպես և տնտեսությունը, ներդրումներ է պահանջում՝ խոշոր, նպատակային, հասցեագրված: Չկա ներդրում, ուրեմն մաս չկա օգուտ, եկամուտ, շահ և, իհարկե, գիտական նվաճումներ: Էլ չենք խոսում մաքուր-հուր կամ պահակի ստորագրուցիչ աշխատավարձը գիտական աշխատողների և մանավանդ երիտասարդների համար:

Կրթության, գիտության, մշակույթի և սպորտի նախարարությունը իր ծրագրերն առանց սրտացավ և հանգամանորեն քննարկելու գիտական հանրության հետ, լսելու նրանց կարծիքը կրթության և գիտության զարգացման նոր օրինագիծ է մշակել, որով ակադեմիայում կայացած ինստիտուտները համվում են ակադեմիական համակարգի և միանում բուհերին, իսկ ակադեմիան պահվում է զուտ որպես հասարակական խորհրդատվական կառույց: Այլ խոսքով լուծարվում, վերացնում է կայացած գիտական հզոր կառույցը, այն համակարգը, որը գիտական նվաճումների, տնտեսության, մշակույթի զարգացման, գիտական բարձրորակ կադրերի հզոր դարբնոց լինելու շնոր-

հիվ դարձել է ԽՍՀՄ հզոր պետության «Սիլիկոնային հովիտ», «ցանկացած հզոր պետությանը պատիվ բերող» հզոր ակադեմիա:

75 տարի և ավելի Հայաստանի գիտությունների ակադեմիան եղել է մեր հպարտությունը, մեր բացառիկ նվաճումների, քաղաքակրթ ազգ և ժողովուրդ կոչվելու մեր անբեկանելի վկայականը: Եվ այն դեռևս այսօր էլ պահպանում է գիտական իր հզոր ներուժը, Հայաստանի գիտությունն ու նրա ձեռքբերումները շարունակելու, արարելու իր պոտենցիալը:

Ուրեմն, ուշքի եկեք, պարոնայք: Այո՛, մտածեք ակադեմիան օպտիմալացնելու, նրա դեռևս հզոր ներուժը խթանելու մասին: Եվ անպայման մտածեք ներդրումների մասին: Կրկնենք, ինչպես տնտեսությունը, առավել ևս գիտությունը առանց լուրջ ներդրումների չեն կարող զարգանալ և օգուտ բերել երկրին ու ժողովրդին:

Ամշուշտ, ակադեմիական ինստիտուտները դեմ են նախարարության պատրաստած օրինագծին, որովհետև այն անհեռատես է և հանգեցնելու է Հայաստանի՝ աշխարհով մեկ ճանաչված մեր ազգային ինքնության ու հպար-

տության, մեր քաղաքակրթության վճռական երաշխավորի լուծարմանը: Եվ այդ է պատճառը, որ ակադեմիական ինստիտուտները, քննարկելով օրինագիծը, առանձին-առանձին փակ գաղտնի քվեարկությամբ միաձայն «ոչ» ասացին այդ նախաձեռնությանը: Գնդակը ձեր դաշտում է, պարոնայք: Ուշքի՛ եկեք, պարոնայք, քանզի շատ ավելի հեշտ է: Ու մաս ինչեք, մեր ակադեմիան հիմնադրվել է Մեծ հայրենականի ամենածանր օրերին՝ 1943-ին, երբ դեռևս տեսանելի էլ չէր Մեծ հաղթանակը: Եվ ի պատիվ հայ մտքի, հայ տաղանդավոր գիտնականների փառապանծ սերունդների այն կայացավ և աննախադեպ նվաճումներով դարձավ խորհրդային հզոր տերության «Սիլիկոնային հովիտը», մեր ժողովրդի տաղանդի և գիտական բարձր մտքի առավելագույնը:

Ազգային արժեքները աչքի լույսի պես պահպանել է պետք, պարոնայք:

Որպես հավելումն այս մտորումներին՝ այսօր ձեր ուշադրությանն ենք ներկայացնում եվրոպական գիտական հանրության վերջին կարծիքը մեր ակադեմիայի մասին (2018 թ., Մոյեմբեր): Կարդացեք ստորև:

հոբեյանների:

Սակայն գիտության, փորձաքննության և ապացույցների վրա հիմնված գիտելիքների ստեղծման մարտահրավերներ ոչ միայն չեն վերացել, այլև փոխակերպվել են դառնալով ավելի բարդ և խրթին: Եվրոպական գիտական ակադեմիաները չեն կարող դիմակայել նրանց, եթե նրանք ինքնուրույն աշխատեն միմյանցից, միջազգային գործընկերների հետ մեր համագործակցությունը շատ կարևոր է: Հաջորդ տարի նշվելու է ALLEA-ի հիմնադրման 25-ամյակը որպես հովանավոր կազմակերպություն, որը միավորում է ոչ միայն ակադեմիաները, այլև ընդհանուր արժեքները, լեզուները, փորձը և արժեքավոր գիտական փոխանակումը: Մեր անդամ ակադեմիաներին միավորելով միասնական ցանցում՝ մենք ձգտում ենք հասնել գիտության զարգացմանը միևնույն ժամանակ մնալով անկախ քաղաքական, առևտրային և գաղափարական շահերից: Մենք նշելու ենք ALLEA-ի 25-ամյակը ամենամյա Գլխավոր ասամբլեայի հետ միասին հեռուոր տարվա մայիսին Շվեյցարիայի մայրաքաղաք Բեռնում՝ «Գիտությունը և հասարակությունը այսօրվա Եվրոպայում» թեմայով: Մեր նպատակն է անցյալի ձեռքբերումներին մայել ժամանակակից տեսանկյունից՝ ավելի լավ ապագա կառուցելու համար, մի ապագա, որը, ես ուրախ եմ ասել, իսկապես ներառում է Հայաստանի Հանրապետության գիտությունների ազգային ակադեմիան:

Այս ակադեմիան կայունության և տուրբուլենտ օրինակ է թողել, և մենք բուրբ էլ պատրաստ ենք սովորելու նրա պատմությունից և գիտական ձեռքբերումներից: Եկեք վայելենք այս երեկոն տոնելու, ինչպես մաս ներկայի աչքերով անդրադարձնալու նրա նախկին նվաճումներին, որպեսզի երբեք չկորցնենք այն, ինչով կկարողանանք նպաստել ավելի լավ ապագայի կերտմանն ու ձեռքբերումներին:

Եվրոպական երկրների ակադեմիաների ընկերակցության (ALLEA) փոխնախագահ, պրոֆեսոր Քեֆ ԳՐԱՆԼԱՄԻ ելույթը ՀՀ ԳԱԱ հոբեյանական հանդիսավոր նիստում

Հանրապետության հարգելի նախագահ,

Նորին Սրբություն,

Հարգելի նախագահ Մարտիրոսյան,

Հարգելի գործընկերներ,

Տիկնայք և պարոնայք

Ինձ համար մեծ պատիվ է որպես ALLEA-ի, ինչպես մաս հունամիտար գիտությունների ակադեմիայի եվրոպական դաշնության փոխնախագահ, սրտանց շնորհավորել Ձեզ Հայաստանի Հանրապետության գիտությունների ազգային ակադեմիայի 75-ամյակի այս հատուկ առիթով:

Իմ ջերմագին շնորհակալությունն եմ հայտնում բոլոր նրանց, ովքեր նպաստել են տոնակատարության այսպիսի հաջողությանը և Ձեր հրաշալի հյուրընկալությանը համար:

Մենք ALLEA-ում համարում ենք, որ Հայաստանի Հանրապետության գիտությունների ազգային ակադեմիան արժանի է կոչել նրա ճանաչված և բարձրարժեք ակադեմիաներից մեկը: ALLEA ցանցը բաղկացած է 58 ակադեմիայից, որոնք տարածվում են Եվրոպայի տարածքում և ԵՄ-ից դուրս: Մենք ներկայացնում ենք գիտության ակադեմիաները և բոլոր ոլորտները սկսած հասարակական և հումանիտար գիտություններից մինչև բնական և կիրառական գիտություններ:

Ձեր հոյակապ հաստատությունը վերջին 5 տարիների ընթացքում եղել է ALLEA ցանցի լիիրավ անդամ, և մենք ուրախ ենք, որ դուք և այս պատմական հաստատությունը, որտեղ մենք այսօր հավաքվել ենք, անընդհատ զարգացող ALLEA համայնքի մի մասն է:

Սա իմ առաջին այցն է Հայաստան, և ես արդեն որոշում եմ կայացրել կրկին վերադառնալ, որպեսզի տեսնեմ մշակութային հարուստ և աշխարհագրական այս գեղեցիկ երկիրը: Ես գիտեի, որ Հայաստանն աշխարհում առաջին երկիրն է, որն ընդունել է քրիստոնեությունը որպես իր պետական կրոն 4-րդ դարի սկզբին, որ երևանը աշխարհի ամենահին քաղաքն է

և փաստագրել է իր հիմնադրման ճշգրիտ ամսաթիվը, և որ հարուստ ժառանգությունն այս երկրում գալիս է հին-հին ժամանակներից:

Ես մաս լսել էի Մատենադարանի ձեռագրերի թանգարանի մասին, բայց անպատրաստ էի տեսնել ձեռագրերի և գրքերի տպավորիչ ու եզակի հավաքածու: ՀՀ ԳԱԱ-ի ինստիտուտների և գիտահետազոտական կենտրոնների ցուցահանդեսը մեզ ցույց տվեց Հայաստանում որակյալ և գերազանց հետազոտությունների լայն շրջանակը: Ձեր ակադեմիան խթանում և իրականացնում է հիմնարար և կիրառական հետազոտություններ գիտական ոլորտի տարբեր բնագավառներում, ինչպես մաս համակարգում է հետազոտությունները Հայաստանի ողջ տարածքում ավելի քան 35 գիտական հաստատություններ, 3700 գիտաշխատող, այդ թվում 87 ակադեմիկոս: Ձեր երկիր 2011-2020 թթ. գիտության զարգացման ռազմավարությունը նախատեսում է, որ «...մինչև 2020-ը Հայաստանը կդառնա մի երկիր, որը կունենա գիտելիքի վրա հիմնված տնտեսություն և մրցունակ կլինի եվրոպական հետազոտական տարածքում»: Եվ ես կարծում եմ, որ դուք արդեն հասել եք այդ նպատակին: Հայաստանի բարձրագույն կառավարման մարմինների պաշտոնական գիտական խորհրդատու լինելուց բացի, ՀՀ ԳԱԱ նախագահությունը ներառում է մաս Հիմնարար գիտական գրադարանը, Միջազգային գիտակրթական կենտրոնը և «Գիտություն» հրատարակչությունը: Դուք մաս ունեք տպավորիչ միջազգային շփումների ցանկ, և ուրախ եմ տեսնել, որ դրանցից մեկը իմ սեփական ակադեմիայի Էդինբուրգի Թագավորական միության հետ է:

Ձեր հաջողությունն ամենազդեցիկն է, երբ հայացք ենք գցում վերջին 75 տարիների ընթացքին: Հայկական ակադեմիայի ուղին իր ներկա նվաճումներով հանդերձ հարթ չի եղել: Այս հաստատությունն ականատեսն է եղել այնպիսի պատ-

մական իրադարձությունների, որոնք իրենց ազդեցությունն են թողել ոչ միայն այս ակադեմիայի, այլև եվրոպական մայրցամաքի, ընդհանրապես ամբողջ աշխարհի պատմության վրա: Այս ակադեմիան վեր է հառնել 1943 թ. Մոյեմբերին, այն ժամանակ, երբ մայրցամաքն ապրում էր Երկրորդ համաշխարհային պատերազմի տարիները: Գրեթե երեք տասնամյակ առաջ ԽՍՀՄ-ի փլուզումը նույնպես ազդել է այս երկրի, այս տարածաշրջանի վրա առաջացնելով քաղաքական և տնտեսական անկայունություն և դժվարություններ: Ամշուշտ, ՀՀ ԳԱԱ գիտական աշխատանքը ևս կրել է դժվարություններ այդ տարիներին, սակայն վերջինիս հաջողվեց հաղթահարել այդ փուլը և հաստատականորեն առաջխաղացումներ ձեռք բերել գիտական բոլոր ոլորտներում:

Եվ քանի որ երկիրն ու տարածաշրջանը վերականգնվել են, գիտական ակադեմիան երբեք չի կորցրել իր կենսական դերը հայ հասարակության զարգացման և առաջընթացի գործում շնորհիվ ձեր լուսավոր առաջնորդների և նախագահների, ի դեմս պրոֆեսոր Օրբելու և 2006 թվականից ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս Ռադիկ Մարտիրոսյանի ջանքերի:

Այս հաստատությունը օրինակ է, թե ինչպես պետք է հարմարվել դժվարություններին և ինչպես բարեփոխվել լավագույնս լուծելու հասարակության կարիքները: Այն ջանքեր է գործադրել, որպեսզի պահպանի իր առանցքային գիտական ծրագրերը, պահպանի իր կարողությունները և ընդլայնի միջազգային կապերն ու համատեղ ջանքերը, որոնք զորեղացնում և ամրապնդում են մեր ունակությունները գիտական ջանքերի ներգրավման և առաջխաղացման համար: Հայաստանի Հանրապետության գիտությունների ազգային ակադեմիան պատմական գանձ է, և ես անկեղծորեն հույս ունեմ, որ այն շարունակելու է վկա լինել իր հիմնադրման համար նշվող ավելի շատ

Հայ գիտության երևելիներ

ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս, ֆիզմաթ գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր, ՀՀ պետական մրցանակի դափնեկիր, միջուկային ֆիզիկայի ասպարեզում միջազգային մեծ ճանաչում ունեցող գիտնական Համլետ Հարությունի ՎԱՐԴԱՊԵՏՅԱՆ

Նա ծնվել է 1927 թ. մայիսի 26-ին Երևանում: 1952 թ. ավարտել է Փարիզի ֆիզիկայի և քիմիայի բարձրագույն դպրոցը, 1953-ին՝ Սորբոնի համալսարանը: 1952-57 թթ. Վարդապետյանն աշխատել է Փարիզի ռադիոնի ինստիտուտի Կյուրիի անվան լաբորատորիայում և երջանկություն է ունեցել աշխատելու միջուկային ֆիզիկայի համաշխարհային ճանաչում ունեցող գիտնականներ Իրեն և Ֆրեդերիկ ժյոլո-Կյուրի ամուսինների մոտ, այնուհետև՝ 1957-58 թթ. աշխատել է Օրսեի (Ֆրանսիա) միջուկային ֆիզիկայի ինստիտուտում: 1957 թ. Ֆրեդերիկ ժյոլո-Կյուրիի ղեկավարությամբ պաշտպանել է դոկտորական ատենախոսություն: Ֆ. ժյոլո-Կյուրին նրա թեկնածությունն առաջադրել էր Միջուկային հետազոտությունների եվրոպական կենտրոնում՝ Ցեռնոմ (Ժնև) աշխատելու համար: Բայց հայրենասեր գիտնականը որոշել էր վերադառնալ հայրենիք՝ Խորհրդային Ռուսաստան և իր լուսնան մերդնել հայրենի գիտության զարգացման գործում: Այդ որոշումը հավանության է արժանանում աշխարհահռչակ գիտնական Ֆ. ժյոլո-Կյուրիի կողմից, որը և Հ. Վարդապետյանին տալիս է գերազանց երաշխավորագիր:

1958 թվականին Հայաստանը դեռ չուներ իր արագացուցիչը, և Հ. Վարդապետյանը ձեռնամուխ եղավ Ֆիզիկայի ինստիտուտում միջուկային սպեկտրոսկոպիայի լաբորատորիայի ստեղծման աշխատանքներին: Այդ տարիներին էր, որ սկսվեց կառուցվել Երևանի էլեկտրոնային օղակաձև արագացուցիչը: 1961 թվականին, նկատի ունենալով Հ. Վարդապետյանի միջուկային ֆիզիկայի գծով մեծ հաջողությունները, գիտական աշխատանքները, նրան հայրենիքում շնորհվեց ֆիզմաթ գիտությունների դոկտորի աստիճան:

Համլետ Վարդապետյանի գիտական գործունեությունը կապված է Երևանի ֆիզիկայի ինստիտուտի հետ: Մեծ է նրա ներդրումը ցածր ու բարձր էներգիաների միջուկային ֆիզիկայի և տարրական մասնիկների ֆիզիկայի բնագավառում: Գիտահետազոտական գործունեությանը զուգընթաց նա չորս տասնամյակ դասավանդել է Երևանի պետական համալսարանում, իսկ 1969-74 թթ. եղել է նաև միջուկային ֆիզիկայի ամբիոնի վարիչ: Նրա նախաձեռնությամբ համալսարանի ուսումնական ծրագրերի մեջ մտցվեց «Միջուկային էներգետիկա» դասընթացը, որի նպատակն էր Հայաստանում կառուցվող ատոմակայանն ապահովել համապատասխան մասնագետներով:

1974-93 թթ. Հ. Վարդապետյանը եղել է Երևանի ֆիզիկայի ինստիտուտի փոխտնօրեն և էլեկտրոնային օղակաձև արագացուցիչ վրա իրականացվող փորձերի ու արտասահմանյան գիտական կենտրոնների հետ համագործակցության պատասխանատու, իսկ 1993-ից՝ գլխավոր գիտաշխատող և ֆոտոնման լաբորատորիայի վարիչ: Վարդապետյանի ղեկավարությամբ Երևանի էլեկտրոնային օղակաձև արագացուցիչ վրա իրականացվել են լայնածավալ հետազոտություններ մասնիկների ֆոտոնման բնագավառում:

Հ. Վարդապետյանը մշակել է միջուկային ճառագայթումների գրանցման մեթոդներ: 1952-61 թթ. առաջինն է դիտել դեֆորմացված միջուկների սպեկտրներում արգելված γ -ճառագայթման նոր դաս (Բոր-Մոտելսոն-Նիլսոնի հայտնի մոդելներում չնախատեսված), որը հետագայում մեկնաբանել է ակադ. Ա. Միզոնովը: Ապացուցել է միջուկի կառուցվածքի ազդեցությունը զամմա-ճառագայթման ներքին փոխարկման գործակցի մեծության վրա մշված դասի արգելված զամմա-անցումների դեպքում: Երևանի էլեկտրոնային օղակաձև արագացուցիչ վրա բարձր էներգիաների տիրույթում միջուկների վրա եզակի π, η -մեզոնների ոչ-կոհերենս ֆոտոնման պրոցեսների հետազոտությունների հիման վրա առաջինն է հանգել 3 հիմնական արդյունքների:

- 1971 թ. հաստատել է բարձր էներգիաների ֆոտոնների հաղորդային հատկությունների նոր օրինաչափություն, որ հակասում է VDM - մոդելի կանխատեսումներին: Այս առնչությամբ նշանավոր ֆիզիկոս-տեսաբան, Սոբելյան մրցանակի դափնեկիր Ռ. Ֆեյնմանը 1972 թ. իր «Ֆոտոն-հաղորդային փո-

խազդեցություն» աշխատության մեջ նշել էր Երևանի ֆիզիկայի ինստիտուտի էլեկտրոնային օղակաձև արագացուցիչ վրա Հ. Վարդապետյանի գիտական խմբի կողմից ստացված արդյունքների մասին, ինչպես նաև այն արդյունքները, որոնք ստացվել էին ԱՄՆ-ի ՍԼԱՔ և Կոռնել գիտական կենտրոններում,

- 1972 թ. չափել է դեմոնի փոխազդեցության լրիվ կտրվածքը նուկլոնների հետ և հաստատել դեմոնմանի քվարկային կառուցվածքի մասին տեսական ենթադրությունը,

1974 թ. բացահայտել է նյութոնների բաշխման երկու պարամետրերով կախվածությունը միջուկներում: Միաբյուրեղներում բարձր էներգիայի կանալացված էլեկտրոնների փոխազդեցությունն ուսումնասիրելիս հայտնաբերել է ուժեղացված էլեկտրամագնիսական ճառագայթում: Ուսումնասիրել է բևեռացման երևույթները՝ մեզոնների և նուկլոնային ռեզոնանսների ֆոտոնման պրոցեսներում:

Երևանի էլեկտրոնային օղակաձև արագացուցիչ վրա լայնածավալ հետազոտությունները Հ. Վարդապետյանին բերել են միջազգային մեծ ճանաչում: Նա ավելի քան 160 գիտական աշխատությունների հեղինակ է, աշխարհի տարբեր անկյուններում զեկուցել է միջազգային գիտաժողովներին, նախագահել նաև պենար միստերին: Նա մեծ ներդրում ունի համրապետության գիտական կադրերի պատրաստման գործում: Նրա ղեկավարությամբ պաշտպանվել են 15 թեկնածուական, 5 դոկտորական ատենախոսություններ:

Հ. Վարդապետյանը 1968 թվականից Հայաստանի գիտությունների ակադեմիայի թղթակից անդամ է, իսկ 1977 թվականից՝ ակադեմիայի իսկական անդամ: 1980 թվականին արժանացել է ՀԽՍՀ պետական մրցանակի:

Հ. Վարդապետյանը մի շարք գիտական խորհուրդների անդամ էր, 1992 թվականից ՀՀ լիազոր ներկայացուցիչը Միջուկային հետազոտությունների միացյալ ինստիտուտում (Ղուբնա): 1996 թվականից ՀՀ նախագահին կից ատոմային էներգետիկայի անվտանգության խորհրդի անդամ էր՝ նպաստելով Հայաստանի ատոմային էներգետիկայի անվտանգության բարձրացման գործին:

Հ. Վարդապետյանի բազմամյա փորձը, հայրենամյակ և արգասավոր գիտական և հասարակական գործունեությունը մշտապես բարձր է գնահատվել հանրության կողմից: Նա պարգևատրվել է «Աշխատանքային կարմիր դրոշի» և «Պատվո նշան» շքանշաններով, ՀԽՍՀ ԳԱ Մեծարման գրով (1986), ՀՀ Անանիա Շիրակացու մեդալով (2004) և 2008 թ. ստացել է ԱՄՆ-ի պատվավոր դոկտորի կոչումը: Մինչև կյանքի վերջը վաստակաշատ գիտնական Համլետ Վարդապետյանը անսպառ եռանդով, մտավոր ու ստեղծագործական մեծ ներուժով շարունակեց հայրենական գիտության զարգացման ուղղված արդյունավետ գիտահետազոտական գործունեությունը:

**Ալբերտ ՍԻՐՈՒՆՅԱՆ
ՀՀ ԳԱԱ թղթակից անդամ,
ֆիզմաթ գիտությունների դոկտոր**

Հրանտ Բաբկենի Մարանջյանի հիշատակին

Հայաստանի գիտական և կրթական համայնքը մեծ կորուստ ունեցավ: 80 տարեկան հասակում, երկարատև ծանր հիվանդությունից հետո մահացավ հայտնի հայ մաթեմատիկոս, մաթեմատիկական կիբեռնետիկայի և տեղեկատվական տեխնոլոգիաների բնագավառի ճանաչված գիտնական, ՀՀ գիտությունների ազգային ակադեմիայի թղթակից անդամ, Ռուսաստանի բնական գիտությունների ակադեմիայի ակադեմիկոս, պրոֆեսոր, ֆիզիկամաթեմատիկական գիտությունների դոկտոր Հրանտ Բաբկենի Մարանջյանը:

Լայն էր Հ. Բ. Մարանջյանի գիտական հետաքրքրությունների շրջանակը՝ մաթեմատիկական տրամաբանություն, ռեկուրսիվ ֆունկցիաների տեսություն, ալգորիթմական անլուծելիության բարդության աստիճանի տեսություն, հավանականային ավտոմատների տեսություն, ալգորիթմների և ծրագրերի ավտոմատացված վերլուծություն և սինթեզ, համակարգչային ծրագրերի ավտոմատ սինթեզ և օպտիմիզացում: Այս շրջան ձևավորվել է ականավոր գիտնականների դպրոցներում, որոնք նշանակալի ներդրում են ունեցել մաթեմատիկական տրամաբանության, ալգորիթմների տեսության և կառավարման տեսության զարգացման մեջ:

Հրանտ Մարանջյանի բազմաթիվ գիտական աշխատությունների շարքը բարձր է գնահատվել մաթեմատիկական տրամաբանության և ալգորիթմների տեսության մասնագետների կողմից (աշխատում են ինչպես նախկին Խորհրդային Միության երկրներում, այնպես էլ Արևմտյան և Արևելյան Եվրոպայի երկրներում, նաև՝ ԱՄՆ-ում): Մասնավորապես, դրանք աշխատանքներ են՝ նվիրված Կոմպոզիցիոն բարդության հատկությունների ուսումնասիրությանը բնական թվերը մասնակի ռեկուրսիվ ֆունկցիաների միջոցով ներկայացնելուն: Այս աշխատանքները նշված ոլորտում կարևորագույններից են: Հ. Մարանջյանը լուծում գտավ հայտնի Մեյերի միմիալ համարների բազմությունների m -աստիճանների ընդլայնված խնդիրը: Նա հիմնովին դիտարկել է մասնակի ռեկուրսիվ ֆունկցիաների ներկայացման հարցերը՝ ընդհանուր ձևի ռեկուրսիվ հավասարումների օգնությամբ, որը նոր ուղղություն է այս ոլորտում: Նա գտավ անհրաժեշտ և բավարար պայմաններ՝ ընդհանուր ձևի էքստենցիոնալ ռեկուրսիվ հավասարումների լուծումների գոյության համար: Այս արդյունքները կիրառելի են վերջնական օբյեկտների ներկայացումների և վերափոխումների (թարգմանության) հնարավորությունը գնահատելու, համակարգչային ծրագրերի ավտոմատ սինթեզի և օպտիմիզացման բնագավառում մշակումների համար:

Պրոֆեսոր Հ. Մարանջյանի գիտական և կազմակերպչական գործունեությունը սերտորեն կապված էր Հայաստանի գիտությունների ակադեմիայի Հաշվողական կենտրոնի (այժմ՝ ՀՀ ԳԱԱ ինֆորմատիկայի և ավտոմատացման պրոբլեմների ինստիտուտ) ստեղծման հետ, որում նա աշխատել է ավելի քան հիսուն տարի և այդ ընթացքում պատրաստել է հաջողակ մասնագետներ: Երկար ժամանակ նա ղեկավարել է ալգորիթմների տեսության լաբորատորիան, եղել է ՀՀ ԳԱԱ ԻԱՊԻ-ի փոխտնօրենը: Շնորհիվ նրա մասնակցությանը ինստիտուտի ղեկավարմանը՝ Հայաստանի համար անցումային դժվարին տարիներին ԻԱՊԻ-ն պահպանեց իր դիրքերը որպես երկրի առաջատար հետազոտական ինստիտուտներից մեկը:

Հրանտ Բաբկենի Մարանջյանի աշխատակիցները հնարավորություն ունեին քննարկելու նրա հետ գիտական խնդիրները և բազմիցս օգտվելու նրա խորհուրդներից:

Հ. Բ. Մարանջյանը արտասահմանյան բազմաթիվ գիտական կազմակերպությունների անդամ էր և բազմաթիվ հրապարակումների հեղինակ: 90-ականներից ի վեր նրա մասնակցությունը տեղեկատվական տեխնոլոգիաների ոլորտում առաջատար արտասահմանյան խոշոր ընկերությունների հայկական մասնաճյուղերի աշխատանքներին կանխորոշում էր այդ ընկերությունների գիտական բարձր մակարդակը:

Իրականացնելով արդյունավետ մանկավարժական գործունեություն՝ Հրանտ Մարանջյանը նախապատրաստեց մեծ թվով բարձրակարգ մասնագետների, որոնք արդյունավետ աշխատում են տարբեր ինստիտուտներում: Նրա սկզբունքայնությունը, պրոֆեսիոնալիզմը և գիտությանը նվիրվածությունը, գործընկերների նկատմամբ ուշադիր լինելու կարողությունը որոշիչ էին նրա հանդեպ Հայաստանի գիտական հասարակայնության մեծ հարգանքի և բոլորի երախտագիտության:

Նշանավոր հայ գիտնականի, բաղաբազու և մտավորականի հիշատակը միշտ վառ կմնա:

**ՀՀ ԳԱԱ նախագահություն
ՀՀ ԳԱԱ մաթեմատիկական և տեխնիկական
գիտությունների բաժանմունք
ՀՀ ԳԱԱ ինֆորմատիկայի և ավտոմատացման
պրոբլեմների ինստիտուտ**

ԱՆՉԱ-ի նախագահ Ջորջ Մարտիկյան

նը (Սվազլը), որի հայացքները, սակայն, կտրուկ և համարժեք փոփոխության են ենթարկվել Լոգանի կոնֆերանսից (1922-1923 թթ.) հետո, երբ հոգս են ցնդել Արևմուտքի երկրների հետ կապված հայության բոլոր հույսերը: Լինելով արևմտյան հասարակության մեջ հասակ առած անձնավորություն, հետևաբար և արևմուտքի գաղափարների կրող, այդուհանդերձ, իրատես Մ. Սվազլյանն իր հայացքն արևմուտքից ուղղել է դեպի Ռուսաստան, որի հետ փաստացի Արևելյան Հայաստանն արդեն գործնականում կապվել էր սկսած դեռևս 1828 թվականից: Տակավին 1922 թ. նրա գրած հետևյալ խոսքերն արդիական և իրատեսական են մինչև օրս. «...Եթե Ռուսիան գոյութիւն չունենար, պետք էր զայն ստեղծել, քանզի զայս կը պահանջէ Հայութեան գերագոյն շահը, լինելու կամ չլինելու հարցը», նույնպես և «...Արեւելքի քրիս-

տի, հետևաբար և խորհրդային Հայաստանի նկատմամբ:

Գաղափարական մի թևը հիմնականում ներկայացնում էին Ռամկավար-ազատական կուսակցության (ՌԱԿ), Սոցիալ-դեմոկրատ հնչակյան կուսակցության (ՍՀԿԿ), Հայկական բարեգործական ընդհանուր միության (ՀԲԸՄ), անկուսակցական (չեզոք) և այլ հայաստանամետ հայրենասեր ներկայացուցիչները, որոնք հայտնի էին առաջադիմականներ («Հայաստանցի») անունով, իսկ մյուս թևը՝ Հայաստանում սովետական կարգերի հաստատման փաստին ի հեճուկս, սփյուռքում «անհայրենիք պետություն» ստեղծելու գաղափարի կողմնակից Հայ հեղափոխական դաշնակցություն (ՀՅԴ) կուսակցությունն էր:

Առաջին ուղղության ներկայացուցիչները, իրատեսորեն գնահատելով ստեղծված մոր հանգամանքները, Սովետական

տի դառնա որևէ հավաքականության ամբողջացման, պահպանման և իրավական գոյության», հայրենիքի դերը կարող է փոխարինել «ազգությունը, որ իր շուրջն է համախմբում բոլոր նրանց, որոնք միևնույն ազգի պատկանելության զգացումը ունեն»: Ուստի նրանց «...գլխավոր մտահոգությունը պիտի լինի յուրաքանչյուր գաղութի հայությունը իբրև համայնք, իբրև մեկ ուրույն ազգային միավոր խմբել և համաձայն ժամանակակից պետական իրավունքի և ընթերցումների օժտել նրան իր ներքին ազգային-կուլտուրական գործերը վարելու անհրաժեշտ իրավունքներով»: Ընդամենը, յուրաքանչյուր գաղութահայ հյուրընկալ երկրի նկատմամբ իր պարտականությունները պիտի կատարի «առանց երբեք իր որևէ քայլին ազգային (հայկական) կերպարանք տալու և իր պայքարը կապելու մայր հայրենիքի (Հա-

ԱՄՆ-Ի ՀԱՅԵՐԸ ՀԱՅ-ՌՈՒՍԱԿԱՆ ԲԱՂԱՔԱԿԱՆ ՀԱՐԱՔԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՀԱՄԱՏԵՔԱՏՈՒՄ (100-ամյա ուրվագիծ՝ XX-XXI դդ. սկիզբ)

ԱՄՆ-ի հայերի դիրքորոշումը Ռուսաստանի նկատմամբ (XX դ. սկիզբ)

ԱՄՆ-ի հայությունը, որոնց թիվն այդտեղ ստվարացել էր XIX դ. վերջին Օսմանյան կայսրությունում հայերի նկատմամբ իրականացված պարբերական ջարդերի (1894-1896 թթ., 1909 թ.) և Հայոց ցեղասպանության (1915-1923 թթ.) հետևանքով, անցյալ դարասկզբին ընդհանուր առմամբ ընդունել և շարունակել է հայ-ռուսական բարիացական և իրատեսական հարաբերությունները: Այն արտահայտվել է ինչպես Առաջին աշխարհամարտի (1914-1918 թթ.) տարիներին Կովկասյան կամավորական շարժման անջակցելու նպատակով նրանց ներգրավվածությանը, այնպես էլ առանձին քաղաքական գործիչների դիրքորոշումները:

Այսպես, 1914 թ. նոյեմբերին Բոստոնում հրավիրված հայ ազգային չորս կուսակցությունների (Սոցիալ-դեմոկրատ հնչակյան-ՍՀԿԿ, Հայ հեղափոխական դաշնակցության-ՀՅԴ, Վերակազմյալ հնչակյան-ՎՀԿ, Հայ սահմանադրական ռամկավար-ՀՄԿԿ) համատեղ գործունեության արդյունքում Միջկուսակցական խորհրդածողովին հաջողվել էր ԱՄՆ-ի Կոնգրեսի աջակցությամբ Վաշինգտոնում Ռուսաստանի դեսպանի միջոցով ստանալ ցարական կառավարության համաձայնությունն ու հովանավորությունը՝ Կովկասում ռուսական բանակի կազմում կռվելու պատրաստ ամերիկահայ երիտասարդ կամավորներ առաքելու և մի շարք այլ խնդիրների վերաբերյալ, ինչպես նաև ԱՄՆ-ում Ռուսաստանի դեսպանի միջոցով զգալի նյութական միջոցներ փոխանցել Կովկաս՝ «միմիայն երկիր մեկնած կամ մեկնելիք Հայ կամաւորներուն անխորհրդ»:

Առաջին աշխարհամարտի տարիներին ռուսական ցարական հրամանատարության ներքո Կովկասում ընթացող կամավորական շարժմանը (1914-1916 թթ.) մասնակցելու նպատակով ԱՄՆ-ից, Եվրոպայից և աշխարհի տարբեր կողմերից (Ռուսաստան, Բուլղարիա, Ռումինիա, Եգիպտոս, Պարսկաստան և այլն) Կովկաս էր ժամանել աշխարհով մեկ ցրված շուրջ 3.000 հայ: Կամավորական շարժման նշանաբանն էր՝ «Ինքնավարություն վեց վիճակներում և անոնց անբաժան մասը կազմող Կիլիկիայի՝ Ռուսաստանի հզոր հովանավորութեան տակ»:

Ամերիկահայ քաղաքական գործիչներից հիշատակության է արժանի ԱՄՆ-ում հայ առաջին լրբիստական կազմակերպության՝ Ամերիկայի հայ ազգային միության (ԱՀԱՄ) (1917-1922 թթ., Բոստոն) հիմնադիր, արևմուտքում ուսում, կրթություն ստացած, բրիտանական և ամերիկյան քաղաքական շրջանների հետ սերտ գործակցած, արևմտական Միդլան Սվազլյան

տոնեայ ժողովուրդներում համար փրկութիւն չկայ մինչև որ Ռուսիա իր թաթը չդնէ Մերձավոր Արեւելքի վրայ եւ շարունակէ իր աւանդական դերն ու գործը: ...Մեր յարաբերութիւնները Ռուսական ազգակիւն հետ հարկ է անդադնել: ...Լօգանը [կոնֆերանս] ռուսը մըն էր որ մեր մէջ նետուեցաւ. բայց վիճաբանութիւն կը շարունակուի եւ պիտի շարունակուի... մինչև այն օրը երբ ցիրուցան Հայութիւնը պիտի գայ բոլորուիլ ներկայ ազատ Հայաստանի շուրջը եւ պիտի պատսպարուի ազատութեան ծառին թելերուն ներքեւ»:

ԱՄՆ-ի հայերի երկակի դիրքորոշումը ՍՍՀՄ-ի և Ռուսաստանի նկատմամբ (1920 թ. մինչև մեր օրերը)

Եթե մախկնում հայ-ռուսական դրական հարաբերությունները ուղիղ համեմատական էին Սփյուռք-Հայաստան դրական հարաբերություններին, ապա XX դ. համաշխարհային ասպարեզում, այդ թվում նաև Ռուսաստանում և Հայաստանում տեղի ունեցող քաղաքական և սոցիալ-տնտեսական արմատական գործընթացները (1917 թ. հոկտեմբերյան հեղաշրջում, 1920 թ. նոյեմբերի 29-ին Հայաստանի խորհրդայնացում, 1939-1945 թթ. երկրորդ աշխարհամարտ, 1921-1936 թթ., 1946-1949 թթ., 1962-1982 թթ. հայրենադարձություն, 1946 թ.-ից Սառը պատերազմ, 1991 թ. ԽՍՀՄ փլուզում և Հայաստանի անկախացում, հետխորհրդային ճգնաժամ, արտագաղթ, գլոբալացում և այլն) քաղաքական անջրպետ են բացել Հայաստանի, հետևաբար և Ռուսաստանի նկատմամբ սփյուռքահայ, մասնավորապես՝ ամերիկահայ, առանձին կառույցների հարաբերություններում: Հետևաբար, եթե մախկնում Հայաստանի և Ռուսաստանի հետ արտերկրի հայության հարաբերությունները պայմանավորված էին քաղաքական օբյեկտիվ հանգամանքներով, ապա հետագայում դրանք մեծապես պայմանավորվել են միջազգային քաղաքականությանը՝ որոշակի վտանգ ներկայացնելով Հայաստանի ռազմավարական շահերին:

Այսպես, Առաջին համաշխարհային պատերազմից հետո ստեղծված աշխարհաքաղաքական մոր պայմաններում, տարբեր երկրներում սփռված հայության ազգային-հասարակական կյանքն ընթացել է երկու հակադիր գաղափարական ճակատների բուռն պայքարի պայմաններում, որն առավել խորացել է երկրորդ աշխարհամարտից հետո: Անցյալ մեկ դարի ընթացքում միջազգային հարաբերություններում ՍՄՀՄ-ի նկատմամբ արևմուտքի երկրների, հատկապես՝ ԱՄՆ-ի թելադրած քաղաքական դիրքորոշման համեմատ երկփեղկվել է նաև սփյուռքի հայության, մասնավորապես՝ ամերիկահայության, դիրքորոշումը խորհրդային երկ-

Հայաստանը համարում էին «ամենայն հայոց պետություն», իսկ տվյալ պահին հայ ժողովրդի ֆիզիկական գոյության պահպանման երաշխիքը՝ «ամենամասնավորում ու տրամաբանական ռուսական օրինաբանություն» էին նկատում, ՍՄՀՄ կազմում: Բնութագրական է ամերիկահայ հասարակական գործիչ, հրապարակախոս, խմբագիր Հրաչ Երվանդի տեսակետն այդ կապակցությամբ. «Մենք դեմ ենք համայնավար վարդապետության, բայց և կտեսնենք, թե հայ ժողովուրդը իր քաղաքական ապահովությունը և խաղաղ աշխատանքը կպարտի Հայաստանի վարչաձևին և մի-միայն անոր: Այս պատճառով, Հայաստանի համայնավար վարչաձևին հանդեպ մեր ընդդիմությունը ունի խաղաղ հանգամանք, վասնզի ամեն բանն առաջ և ամեն բանն վեր են երկրին խաղաղությունն ու բարոյությունը»: Այդ ուղղության կողմնակիցները խորհրդային Հայաստանի զարգացումն ու ամրապնդումը համարում էին նաև արևմտահայության դատի լուծման գրավականը՝ «միակ կռվանք», որը կարող էր, «եթե պայմանները ներեն, առանց մոր արյունահեղությանց տեր դարձնել հայ ազգը իր պատմական անժխտելի իրավունքներում», ուստի և սփյուռքահայությանը կոչ էին անում «ոչ մեկ պայքար մղել խորհրդային իշխանության դեմ, կարելի ամեն միջոցներով ուժ տալ» խորհրդային Հայաստանին և ներգաղթին:

Հակադիր ուղղության ներկայացուցիչը, որի կուսակցական ու պետական մի շարք գործիչներ Հայաստանի Առաջին Հանրապետության (1918-1920 թթ.) անկումից հետո հաստատվել էին արտերկրում, նաև՝ ԱՄՆ-ում, ընդհակառակը, պատմական գործընթացների արդյունքում Հայաստանում հաստատված սովետական կարգերը գնահատում էին որպես «ռուսական աշխարհակալություն», ցարական լուծը «զերազանցող բռնակալություն», որի տիրապետության ներքո հայ ժողովուրդը դատապարտված է դանդաղ մահվան «սովետական դժոխքին», «Հայաստան-վայաստանում»: Ուստի արդեն 1920-ական թթ. սկզբից ամեն կերպ խոչընդոտել են ներգաղթին ու Հայրենիքի վերաշինությանն աջակցելու ջանքերին՝ դրան հակադրելով համազգային կազմակերպություն՝ համազգային համագումար իրավիճակում գաղափարը, որն իր մեջ պիտի ներառեր սփյուռքի բոլոր քաղաքական ուժերին՝ դառնալով Սովետական Հայաստանին հակակշիռ գաղութահայ քաղաքական ուրույն միավոր, իրենց իսկ բնորոշմամբ՝ «հոգևոր հայրենիք», «...տեսակ մը բարոյական պետություն, անհայրենիք պետություն, պետական ստորոգելիներով, ազգային և միջազգային իրավական կարգերով»: Ըստ այդ տեսության գաղափարախոսների, «հայրենիքը չէ բացառաբար, որ հիմ պի-

յաստանի» ճակատագրին»: Գաղութահայ բարձրագույն կազմակերպությունը պիտի ունենար իր ճյուղավորումները՝ զավառալիմ, շրջանային մարմիններ, որոնք միավորված պիտի լինեին կենտրոնական խորհրդի սահմանադրությամբ:

«Անհայրենիք պետություն ստեղծելու» ուղղությամբ սփյուռքում առկա գաղափարաքաղաքական խմորումներին մաս էր կազմում նաև Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսությունը Մայր Աթոռ Սբ. Էջմիածնից «Ժամանակավորապես» Երուսաղեմ տեղափոխելու հարցը՝ նպատակ ունենալով Ազգային սահմանադրության անունով գրավել նաև արտասահմանյան թեմերը և ստեղծել «վերին մարմին»: Եվ քանի որ այդ «մեծ նպատակի» իրագործման համար ամեն միջոց արդարացված էր, 1933 թ. դեկտեմբերի 24-ին Սուրբ Ծննդյան պատարագի ժամանակ վերոնշյալ գաղափարախոսության կրողները Նյու Յորքի Մանհաթան թաղամասի հարևանությամբ գտնվող հայ առաքելական Սուրբ Խաչ եկեղեցում իրականացրեցին ԱՄՆ-ի հայոց հոգևոր առաջնորդ հայաստանակենտրոն հայացքների տեր Ղևոնդ արք. Թուրյանի սպանությունը: Արդյունքում, փաստացի պառակտում մտցնելով արտերկրի հայության շրջանում, ինչպես նաև սփյուռք-Հայաստան հարաբերություններում, 1957 թ. Ամբիլիասում (Բեյրութ) Մեծի Տանն Կիլիկիո Կաթողիկոսության հիմնումով վարչական ու իրավական առումով պառակտվել է նաև հայ եկեղեցին՝ Մայր Աթոռ Սբ. Էջմիածնի ենթակայությունից դուրս ստեղծելով արտասահմանյան կաթողիկոսությանը ենթակա սփյուռքյան առանձին թեմեր:

Երկրորդ աշխարհամարտի տարիներին, երբ ֆաշիզմը սպառնում էր ՍՄՀՄ-ին, հետևաբար Սովետական Հայաստանի գոյությունը ևս վտանգված էր, սփյուռքահայ տարբեր գաղթաբախներում Մայր Հայրենիքի համակիր առաջադիմական ուժերը համախմբվել են հակաֆաշիստական ազգային միասնական ճակատներում, Սովետական Հայաստանի բարեկամների միություններում և ընկերություններում, հայկական ազգային խորհուրդներում, որոնք նաև հանդես էին գալիս Թուրքիայի կողմից բռնազավթված հայկական պատմական տարածքները ՀՍՀՄ-ին վերադարձնելու արդար պահանջով, ինչն իրական հնարավորություն կստեղծեր աշխարհասփյուռ հայության Հայրենիքում համախմբվելու համար:

(Շարունակելի)

Զնարիկ ԱՎԱԳՅԱՆ
Պատմական գիտությունների
թեկնածու, ՀՀ ԳԱԱ պատմության
ինստիտուտի առաջատար
գիտաշխատող

Պետերբուրգյան բարերար Հրաչյա Պողոսյանը՝ 2020 թ. «Տարվա արդամարդ» մրցույթի դափնեկիր

Հունվարի 19-ին Ռուսաստանի Դաշնության պաշտպանության նախարարության հրետամային, ինժեներական և կապի զորքերի թանգարանում ամփոփվեցին «Տարվա մարդ 2020» մրցույթի արդյունքները: «Բիզնեսի սոցիալական պատասխանատվությունը» անվանակարգում հաղթող է ճանաչվել պետերբուրգաբնակ մեր հայրենակից, գործարար, բարերար և հասարակական գործիչ Հրաչյա Պողոսյանը, ում անունը քաջ հայտնի է ոչ միայն Ռուսաստանում, Հայաստանում և աշխարհի բազմաթիվ երկրներում, այլ նաև... տիեզերքում, քանզի նա արդեն երկար տարիներ լայն հանրությանն է ներկայանում իր սրաթռիչ մտքի և արտասովոր երևակայության ամենավառ դրսևորումներով, և նրա գործունեությանն ուղիղում է հետևողների մոտ արդեն կարծիք է կազմվում, որ այս զարմանալի հայր իր դրվատելի նախաձեռնություններով երկիրը «նվաճելուց» հետո հիմա էլ սկսել է տիեզերքի նվաճման գործընթացը:

«Ազգի» ընթերցողներին տեղեկացրել ենք, որ ի նշանավորումն 2018-ի մեր հոբելյանական տարեդարձերի՝ Հայաստանի առաջին համրապետության հռչակման 100 և Երևանի հիմնադրման 2800-ամյակների, Հայաստանի և Երևանի դրոշները Հրաչյա Պողոսյանի սրաթռիչ մտքի արդյունքում 195 օր հանգրվանել էին տիեզերքում՝ Միջազգային տիեզերական կայանում: Հրաչյա Պողոսյանը, որ, ի դեպ, Ռուսաստանի տիեզերագնացության ֆեդերացիայի անդամ է, բարեգործական էլի բազմաթիվ նշանակալի ներդրումներ է կատարել տիեզերագնացության ոլորտին աջակցելու գործում: Եվ, հավանաբար, նաև այդ էր պատճառը, որ որոշեց Հայաստանի անունը կապել նաև տիեզերագնացության և տիեզերքի հետ:

Ինչևէ, կրկին վերադառնալով Սանկտ Պետերբուրգ նշեն, որ Ռուսաստանի հյուսիսային մայրաքաղաքում տարիներ շա-

րունակ, իսկ 2018 թվականից արդեն Սանկտ Պետերբուրգի ղեկավարության աջակցությամբ՝ փետրվարի 23-ի և մարտի 8-ի տոների նախօրեին անց են կացվում «Տարվա տղամարդ» և «Տարվա կին» մրցույթները:

Այս տարի տղամարդկանց մրցույթի մասնակիցները մրցասպարեզ էին ելել տասը անվանակարգերում՝ տուրիզմ, արդյունաբերություն և շինարարություն, զինված ուժեր և իրավապահ մարմիններ, սոցիալական աշխատանք, բաղադրյալ տնտեսություն, ֆիզկուլտուրա և սպորտ, բժշկություն, կրթություն և գիտություն, մշակույթ և բիզնեսի սոցիալական պատասխանատվություն: Ներկայացվել էին մասնակիցների 115 հայտեր, որոնցից ընտրվեցին լավագույններից լավագույնները, ինչը հեշտ գործ էր: Արդյունքում՝ ժյուրին որոշեց հաղթողներին:

Հանդիսավոր արարողության սկզբում ներս բերվեցին Ռուսաստանի և Սանկտ Պետերբուրգի դրոշները: Արարողությունը բացեց Սանկտ Պետերբուրգի փոխնահանգապետ Աննա Միխեյևնան, որը նահանգապետ Ալեքսանդր Բեգլովի անունից ողջունեց հավաքվածներին և շեշտեց, որ նման միջոցառումները հնարավորություն են տալիս ընտրելու Սանկտ Պետերբուրգի տղամարդկանց համայնքի լավագույն ներկայացուցիչներին, որոնք հսկայական ներդրում ունեն քաղաքի զարգացման գործում:

Ժյուրիի միաձայն որոշմամբ՝ «Բիզնեսի սոցիալական պատասխանատվություն» անվանակարգում եզրափակիչ անցած մասնակիցներից հաղթողի դափնին նվաճեց բարերար Հրաչյա Պողոսյանը:

Ավելորդ չեն համարում ընթերցողներին հիշեցնել, որ ամիսներ առաջ Հրաչյա Պողոսյանի անունը վերստին հայտնվել էր ռուսաստանյան մամուլի գլխագրերում. իր բազմաթիվ ֆանտաստիկ ու աներևակայելի բարեգործական մտահղացումներով ու նախաձեռնություններով աչքի ընկած մեր հայրենակիցը Ռուսաստանի նախագահ Վլադիմիր Պուտինի հրամանագրով պարգևատրվել էր պետական պարգևով՝ «Բարեգործության համար» շքանշանով:

Հրաչյա Պողոսյանը վաղուց հայտնի է ինչպես Ռուսաստանում ու Հայաստանում, այնպես էլ աշխարհի բազմաթիվ անկյուններում. նրա անունն առաջին հերթին առնչվում է չափազանց աստվածահաճ ու դրվատելի մի առաքելության՝ բարեգործության հետ: Նա արդեն երկար տարիներ հայ-ռուսական բարեկամության և երկկողմ հարաբերությունների ամրապնդման ու սերտացման ջատագովն է և մարմնացումը պատվախնդիր հայի, որ ճակատագրի բերումով ապրելով և աշխատելով դրսում, ոչ միայն բարձր է պահում ազգային արժեքներն ու հայի անունը, այլև հոգով ու սրտով հայրենիքի հետ է:

քում: Նա նաև անդրադարձել է Ռուսաստանի և Հայաստանի հնամյա պատմությանը:

Ընդհանուր առմամբ, Հրաչյա Պողոսյանի և իր բարեգործական հիմնադրամի կողմից իրականացված գործերը վերաբերում են մեր կյանքի բոլոր ոլորտներին և իրականացվում են Ամենայն Ռուսիո եկեղեցու առաջնորդ Կիրիլի և Հայ Առաքելական եկեղեցու առաջնորդ Գարեգին Բ-ի օրհնությամբ: Նրա գործունեությունը բարձր գնահատականների է արժանացել իշխանության բարձր օղակներում ինչպես Ռուսաստանում և Հայաստանում, այնպես էլ տարբեր երկրներում, որտեղ իրականացվել են նրա նախաձեռնությունները: Նա ստացել է տարբեր գերատեսչական և հասարակական պարգևներ, Հայ Առաքելական եկեղեցու բարձրագույն պարգևը, ինչպես նաև պարգևատրվել է Ռուս Ուղղափառ եկեղեցու շքանշաններով:

Հրաչյա Պողոսյանի բարեգործության շրջանակն ընդգրկում է այսօր արդեն 13 երկիր՝ Ռուսաստան, Հայաստան, Վրաստան, Բելառուս, Սոնդուխա, Սլովակիա, Էստոնիա, Լատվիա, Լիտվա, Գերմանիա, Ղազախստան, Ֆրանսիա, Իսրայել: Եվ աշխարհի որ անկյունում էլ իրականացրել է իր հերթական մտահղացումը՝ արել է սիրով ու նվիրումով, և հայ ժողովրդի արժանի զավակի բոլոր ձեռնարկումները արդյունք են տարիների նրա տքնաջան աշխատանքի, որը նա կյանքի է կոչել իր անունը կրող հիմնադրամի գումարներով, առանց որևէ կողմնակի աջակցության:

Նորամուր հաջողություններ, հաղթանակներ և արժանի պարգևներ ենք մաղթում մեր պատվարժան հայրենակցին, որպեսզի աշխարհից չապակասեր, բարությունն ու բարեգործությունը:

Գոհար ԲՈՏՈՅԱՆ
ՌԴ-ում «Ազգի»
հատուկ թղթակից

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԵՎ ԱՐՅԱԽԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԳԱՋԱՄԱՏԱԿԱՐԱՐՄԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆԸ

Հայաստանի և Արցախի Հանրապետությունների զագամատակարարման հարցերը կարևոր նշանակություն ունեն տնտեսության հետագա զարգացման համար:

Էներգետիկայի բնագավառի ճանաչված գիտնական, Հայկական էներգետիկական ակադեմիայի հիմնադիր նախագահ, տեխնիկական գիտությունների թեկնածու Ստեփան Պապիկյանը վերջերս որպես գիտական աշխատանք ավանդադրել է «Հայաստանի զագամատակարարման պատմությունը» մենագրությունը:

Աշխատանքն ունի համրագիտարանային բնույթ: Հավաքվել և ուսումնասիրվել են բազմաթիվ աղբյուրներ: Կարող է օգտակար լինել էներգետիկայի բնագավառում աշխա-

տող մասնագետների, պատմաբանների և գիտնականների համար:

Աշխատանքում վերլուծված է Հայաստանի և Արցախի վառելիքաէներգետիկ համակարգի խնդիրները սկզբնավորումից մինչև մեր օրերը: Բերված են հարուստ տեղեկատ-

վական տվյալներ և վերլուծություններ կապված Հայաստանի զագամատակարարման զարգացման խնդիրների հետ: Աշխատանքում բերված են պատմական տվյալներ Հայաստանի և Արցախի զագի տնտեսությունների արդի վիճակի և զարգացման հեռանկարների

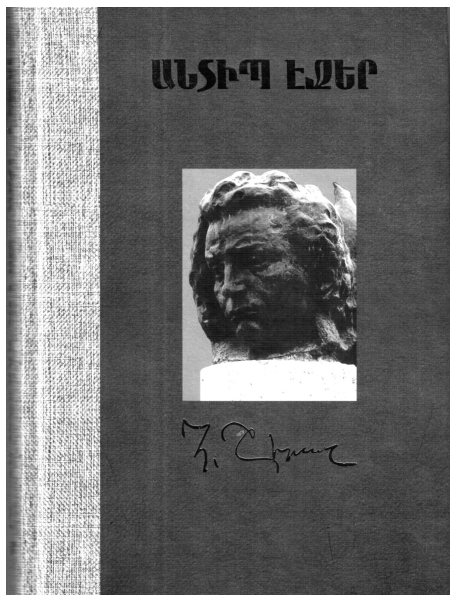
մասին:

Ներկայացնում ենք որոշ հատվածներ այդ մենագրությունից:

- Անցած տարիների ընթացքում զագամատակարարման խնդիրները ունեցել են բազմաթիվ դժվարություններ՝ պայմանավորված 90-ականների շրջափակումների, պատերազմական իրավիճակի և այլ հարցերի հետ: Այդ ժամանակահատվածում բնական գազը տրվում էր բնակչությանը ընդհատումներով: Հայաստանը չունենալով սեփական վառելիքաէներգետիկ ռեսուրսներ, այն ներմուծել է դրսից՝ հաղթահարելով բազմաթիվ դժվարություններ և խոթեր: Այս աշխատանքում փորձ է արվում գնահատել մեր անցած ուղին և նշել ձեռքբերումները: Գազա-

մատակարարման բնագավառում հիմնականում աշխատում են մեր հանրապետության ուսումնական հաստատությունները: Ներկայումս Հայաստանի մի շարք բնակավայրերում բնակչությունը դեռևս բնական գազից չի օգտվում: Անհրաժեշտ է մտածել այս մասին և լուծել այս խնդիրը, գրում է հեղինակը:

Աշխատանքը հեղինակի երկար տարիների հետևողական գիտական աշխատանքի արդյունքն է: Այն մեծ ներդրում է գիտության այս բնագավառում: Առաջիկայումս աշխատանքն ավելի ընդգրկուն և բարեփոխված տարբերակով կներկայացվի հանրությանը: Ողջունելի է, որ ունենք այսպիսի հրաշալի աշխատանք:

վածներում, երևան հանելով այն ճշմարիտ իրողությունը, թե դրանք գրվել են որպես պարտադիր պատգամներ՝ ուղղված իր ժամանակակիցներին և հետագա հայ սերունդներին:

Երիցս իրավացի է Շիրազը, երբ նկատում է, թե իրեն քննադատում էին պատմական անցյալը երգելու համար:

Ինչո՞ւ է քեզ Անին գերում, Ու՞ր է նորը քո երգերում... Բավ չէ՞ դու մեզ տանես Անի, Ի՞նչ ես գտել հին վերքերում, Երգե նորը Հայաստանի... (էջ 51): Այս տողերը գրված են 1949-ին, երբ ստալինյան ռեժիմն էր, քստրի տարի... Մինչդեռ հետագայում, երբ արդեն կարելի էր խոսել եղեմի մասին, ազգային, մարդկային ու հոգևոր ցնցող կորուստների մասին, շատերն սկսեցին հիշել և՛ Անին, և՛ Վանը, և՛ ցեղասպանությունը: Դրանց անդրադարձն այլևս

Մեկը ուներ սրինգ շիմշիր՝ Սրտի ոսկյա օղը շուրթին. Ծաղիկների շնչով երգեց Սարի Անուշն ու քաջ Դավթին... Մեկը ոսկյա շվի ուներ՝ Սրտի գոհար օղը շուրթին, Հովով երգեց Շուշան ու սեր՝ Ալազյազի սուտակ սրտին... (էջ 10): Համաճարեղ «Բիբլիականի» հեղինակն իր անտիպ բանաստեղծություններում բազմիցս բանաստեղծություններ է գրել լուսնի վրա մարդու ոտքը դնելու փաստի առթիվ: Թեպետ Ս. Մուրադյանը ըստ թեմատիկայի բաժանել է ժողովածուն առանձին խորագրերի տակ, սակայն ակնհայտ է, որ «Քնարական» բաժնում էլ կան «Հայրենական»-ին պատշաճող հասկացումներ: Դա բնական է. Շիրազն առաջին հերթին հայրենիքի երգիչ է: «Հայոց ոգին» (Մագնիս արքա)

կանը», «Անին», «Տիգրան Մեծի վիշտը», «Գիրք առական», «Քառյականք» երկերի վրա, և ի պատասխան դրա՝ բանաստեղծը գայրալից գրում է.

Էլ քո ի՞նչն է հայ Որ ոչ թե թուրքից, Խլում ես Մասիսն Հայոց շրթունքից... (էջ 79): «Ակրոստիքսներում» տարբեր թեմաների հետ կապված Շիրազը պատգամում է. «Ով հայ ժողովուրդ քո միակ փրկությունը քո լեզվիդ փրկության մեջ է»:

Հայտնի է, որ Խորհրդային Միությանը առաջնորդող Ռուսաստանն էր, ու աշխարհի մեկ վեցերորդը կազմող այդ գերտերության պետական լեզուն ռուսերենն էր: Շիրազը ոչ թե հակառուսական ընդվզում ուներ, ոչ, նա մտահոգ էր իր ազգի ինքնության պահպանումով, որի առաջին ցուցիչը ազգային լեզուն էր՝

ԸՆԿՐԱՆՆԵՍ ԾԻՐԱԶԻ ԱՆՏԻՊ ԷՋԵՐԸ

Հովհաննես Շիրազը՝ XX դարի հայ դասական բանաստեղծը, երբեք չի «դավել իր քնարին»: Այս իրողությունն առավել ակնհայտ է դառնում, երբ կարդում ես Շիրազի պոեզիայի լավագույն գիտակի և մեծագույն նվիրյալի պատրաստած «Անտիպ էջեր» գիրքը, որն իր տեսակի մեջ արդեն երկրորդն է: Բանաստեղծությունների մի մասն ունի գրման թվականը, և սա խիստ շահեկան է, որովհետև հետագայում Շիրազի քնարերգությանը զբաղվող գրականագետը հնարավորություն կունենա հենց այդ քերթվածներով ճշգրիտ կարծիք կազմելու գրողի գրական, քաղաքական հայացքների վերաբերյալ:

Երբ կարդում ես Շիրազի անտիպներն, ապա առավել հասկանալի է դառնում սփյուռքահայության անսահման սերը նրա պոեզիայի նկատմամբ: Շիրազը մշտապես ունեցել է մի սևեռամիտ գաղափար՝ երբեք չմոռանալ, որ հայերն անարդարացիորեն կորցրել են իրենց պատմական հայրենիքը և հատկապես Արարատ լեռը՝ հայ ժողովրդի հարստության խորհրդանիշը: «Տիեզերահռչակ» Անին, Վանա ծովակը, Սիփան սարը և պատմական Հայաստանի հայ բնիկ տեղանունները հալածական ձևով հայտնվում են նրա անտիպ քերթ-

արգելված չէր:

Գրքում մեծ տեղ են զբաղեցնում էքսպրոմոները, քառյակները: Շիրազը էքսպրոմոսի վարպետ է: Իմ հիշողության մեջ ընդմիջտ կենդանի են այն խոսքերը, որոնք մեծ սայաթովագետ Մորուս Հասարթյանն ասաց Շիրազի հետ Խ. Աբովյանի անվան մանկավարժական ինստիտուտի ուսանողության հանդիպման ժամանակ. «Շիրազ, Աստված մեր օրերի բանաստեղծների մեջ ամենից շատ քեզ է շնորհել, ուրեմն քեզնից էլ պահանջվում է առավելագույնը»:

Շիրազը, որպես անհատականություն, ապրում էր անտիկ փիլիսոփա Դիոգենեսի կենցաղով և բնածին իր ուղղախոսությամբ գրում էր.

Հաց մուրացող չկա, Տերս, Բայց ոգի ենք մուրում, Ինչ տեսնում ենք պոետներս՝ Հակառակն ենք գրում (էջ 22):

1950 թվականին է գրված «Լիրիկական հանելուկներ» քերթվածը, որի ամեն մի քառյակ Ներսես Շնորհալու հանելուկների ոգով բնութագրում է հայ դասական որև բանաստեղծի: Դրանք են Հ. Թումանյանը, Ավ. Իսահակյանը, Վ. Տերյանը և Ե. Չարենցը: Ահա Թումանյանին ու Իսահակյանին ներկայացնող հանելուկները.

քերթվածում Շիրազը, իրեն դնելով երևակայական Մագնիս արքայի դերում, կամենում է ի մի հավաքել աշխարհասփյուռ հայերին.

Տիգրան Մեծից էլ խլկական՝ Ազգն հավաքող Մագնիս արքան, Ազգը փնջող, Երգը մեր ճոխ, Հայկ դյուցազուն Հայոց լեզուն՝ Միակ փրկիչն երկփեղկ ազգի... (էջ 75)

Ուշագրավ է, որ աշխարհասփյուռ հայերին հայրենիք վերադարձնելու առաջին փափազն արտահայտել է XI դարի նշավաժոր մատենագիր Հովհաննես Սարկավազն իր մի աղոթքում:

Բնական է, որ խորհրդային կարգերում այսօրինակ բանաստեղծությունները երբեք չէին տպագրվի, այն էլ այն դեպքում, երբ այն ավարտվում էր հետևյալ մաղթանքով.

Հին Հայաստանն հավերժ մորեն՝ Ազգս հավերժ թագավորեն... Ազգ իմ, որ միշտ Ծաղկես անվիշտ, Որ ծովից ծով հավերժ երգես՝ Աշխարհակալ Տիգրանիդ պես (էջ 76): Խորհրդային տարիներին արգելքներ են դրվել Շիրազի «Հայոց Դանթեա-

հայերենը.

Հաշտ է ամհաշտս և Հյուսիսի հետ, Միայն թե հավերժ իմ հայոց լեզվով (էջ 133):

Շիրազի քառյակներում երևում է նաև Մուսա լեռը, որի հերոս պաշտպանները փրկվեցին ցեղասպանությունից: Ով տեսել է Մուսա լեռը կվկայի, որ այն իսկական դրախտավայր է իր ճոխ բուսականությամբ և քաղցրահամ աղբյուրներով ու գետակներով: Շիրազի կարծիքով Մուսա լեռը ողբադեմ է, որովհետև չկան իր տները:

«Անտիպ էջերը» ավարտվում է փոքրածավալ պոեմներով:

Շիրազի հավատամքը Մասիս սարը, Անին Հայաստանին վերադարձնելն է, ու եթե հանկարծ Մասիսի պահանջի համար իրեն կախաղան բարձրացնեն, ապա ինքը վերջին շնչում գոռալու է՝ Մեծ Հայաստան ու Մասիս:

Շնորհակալության արժանի են ոչ միայն վաստակաշատ շիրազագետ Սամվել Մուրադյանը, այլև «Հովսեփ և Կարոլին Նալբանդյան» մատենաշարի հիմնադիրները՝ առանց որոնց աջակցության այս հիմնադիր գիրքը չէր դառնա իսկական նվեր հայ պոեզիան սիրողների համար:

Անէլտա ԴՈՒՆԻԱՆՅԱՆ

Ով, ի՞նչ չափով է վախենում մահից

Որքան էլ ցավալի է և տխուր՝ մենք բոլորս մի օր մեռնելու ենք: Մեզանից ոմանք այդ հեռանկարից շատ են վախենում: Ոմանց դա նույնպես վախեցնում է, սակայն ոչ այնքան: Կան մարդիկ էլ, որոնց այդ մահ կոչվածը ընդհանրապես չի վախեցնում: Միաժամանակ մարդկանց մեծ մասը մտածում է, որ «մահվան սարսափից» մարդուն կարող է «բուժել» կրոնը: Այդպե՞ս է արդյոք:

Միացյալ Նահանգների Մասաչուսեթսի համալսարանի հոգեբաններ Պոլ Ռ. Լինկը և Ջուլիա Սքոթը կարծում են, որ այդ պնդումը այնքան էլ ճշմարիտ չէ: Վերջերս նրանք մի հետազոտություն տպագրեցին ծերունական հասակում կրոնապաշտության աստիճանի և մահից վախենալու հարաբերության մասին:

Իրենց հետազոտության համար անցկացրած փորձին նրանք ընդգրկել էին 60-70 տարեկան 155 մեծահասակներ: Գիտնականները օգտագործել էին նաև այդ բնագավառում մինչ այդ եղած ուսումնասիրությունների տվյալները:

Նշենք, որ գիտնականներն իրենք էլ գտնում են, որ իրենց հետազոտությունը հեռու է ավարտում և կատարյալ լինելուց: Խոսքը վերաբերում է հետազոտվողների փոքր թվին, նրանց պատկանելությանը լոկ քրիստոնեական հավատին և այլն:

Եվ այսպես, ի՞նչ հետևությունների են հանգել Մասաչուսեթսի հոգեբան-գիտնականները:

Մահից ամենաքիչը վախենում են մոլի հավատացյալները: Երկրորդ տեղում են երրվյալ աթեիստ-հավատացյալները՝ անհավատները: Մահից ամենից շատ սարսափում են նրանք, որոնք գտնվում են այս երկու ծայրահեղությունների միջև, այսինքն «չափավոր հավատացյալները»: Բացատրությունը պարզ է. նրանք վախենում են անդրշիրիմյան կյանքում իրենց սպասվող չարչարանքներից, այսինքն՝ դժոխքից: Այդ մարդկանց մեծ մասը ճշմարիտ հավատում են Աստծուն, սակայն եկեղեցի չեն գնում, քիչ են աղոթում, ծոմ չեն պահում և ուրիշ եկեղեցական ծեսեր:

Այլ խոսքով, գիտակցելով իրենց «լավ բարեպաշտ» չլինելու մեղքը, նրանք հասկանում են, որ դրախտի դռները իրենց համար փակ են: Այստեղից էլ նրանց սարսափը մահից, փրկության ամեն մի հույսի բացակայությունը:

Երկնային պատժի հեռանկարը գրեթե չի անհանգստացնում մոլի հավատացյալներին, որոնք իրենց ողջ կյանքում ապացուցում և ապացուցել են իրենց նվիրվածությունը Աստծուն, իսկ աթեիստ-անհավատներին այս խնդիրը ամենևին չի

անհանգստացնում ակնհայտ պատճառներով՝ ոչ դրախտի և ոչ էլ դժոխքի գոյությանը նրանք չեն հավատում:

«Չափավոր» հավատացյալների համար մահից բոլորից շատ վախենալու մյուս պատճառը տարակուսելու մեջ է: Նրանք համոզված չեն ընդհանրապես կա արդյոք անդրշիրիմյան կյանք:

Աթեիստները իրենց մխիթարում են նրանով, որ կարող են հասնել «խորհրդանշական անմահության», նրանք իրենցից հետո թողնում են երեխաներ կամ մնայուն ստեղծագործություններ: Մոլի հավատացյալները անդրշիրիմյան կյանքի գոյության խնդրում ոչ մի տարակուսչություն չեն: Իսկ ինչ վերաբերում է «չափավոր հավատացյալներին», ապա խնդիրը բարդ է: Պրոֆեսոր Ուինկը նշում է, որ հավատացյալների շրջանում մեծամասնություն են կազմում հենց «չափավոր բարեպաշտները»:

Միացյալ Նահանգներում, օրինակ, քրիստոնյաների 80 տոկոսը հավատում է անդրշիրիմյան կյանքի գոյությանը, սակայն նրանցից միայն 40 տոկոսն է կանոնավոր հաճախում եկեղեցի:

«Ոչ թե բարեպաշտությունն ընդհանրապես, այլ ամուր և անսասան հավատն է այն հիմքը, որը ծերունական հասակում մեղմացնում է մահվան

սարսափը», - եզրակացնում են ամերիկացի գիտնականները:

Հետազոտողները բացահայտել են նաև, որ տարիքն առաջանալու հետ մարդկանց մեջ աստիճանաբար նվազում է անհանգստությունը և վախը սպասվող մահվան նկատմամբ:

Երբ մարդը դարձել է 70 տարեկան, տառապել տարբեր հիվանդություններից, հարազատների կորուստներ ունեցել և այլն, նա ավելի քիչ է վախենում մահից, քան, ասենք, 60 տարեկանում:

Ի դեպ, վերջերս Միացյալ Նահանգներում կատարված հարցումներից պարզվել է, որ հատուկ տարիքի ամերիկացիների 32 տոկոսը (այսինքն երեքից մեկը) կարծում է, որ հանգուցյալները կարող են վերադառնալ որպես ուրվականներ և ոգիներ:

Հելապի ինստիտուտը հարցում է արել 1000 ամերիկացիների և տեղեկացել, որ նրանց 48 տոկոսը միայն բոլորովին չի հավատում ուրվականների գոյությանը, իսկ 18 տոկոսը՝ կասկածում է:

Դե, ինչ, եթե հանգուցյալները կարող են վերադառնալ, զուցե դա էլ պատճառ դառնա, որ մարդիկ ավելի քիչ վախենան մահից:

Ի ՀՈՒՇ

ՄԻ ՆԵՐՈՂՈՒԹՅՈՒՆ ՈՒՆԵՄ

ՍԱՄՎԵԼ ԿԱՐԱՊԵՏՅԱՆԻՆ ԱՍԵԼՈՒ

Իսկ հայ լինե՞լ... Զարբաշ, քարտաշ, դժվարին մի վիճակ:

Կ. ԶԱՐՅԱՆ

Անցյալ շաբաթ հավերժի ուղին բռնեց հուշարձանագետ, հայրենագետ Սամվել Կարապետյանը: Հայ ժողովուրդը գրկվեց՝ իր կողքին վայելելու այն մարդու, հայ մշակույթի այն նվիրյալի ներկայությունը, որն իր ողջ գիտական կյանքը նվիրաբերել էր հայ մշակույթին, առավելապես՝ ճարտարապետությանը:

Սամվել Կարապետյան հայի շնորհիվ հազարավոր մշակութային կոթողներ փրկվեցին մոռացումից և անխուսափելի թվացող կորստից: Նրա շնորհիվ աշխարհն ուրիշ լույսի տակ տեսավ հայկական ճարտարապետությունը: Նա իր գործն սկսեց միայնակ, բայց դպրոց ստեղծեց, դպրոց՝ որի դերն այսօր անուրանալի է, որի մասին խոսելիս միայն երախտամոռությամբ լցվածը կարող է չհիշել Սամվել Կարապետյանին:

Ես, ծագումով լինելով Գարդման գավառի Փիփ գյուղից, դեռ վաղ տարիքում համակրանքով ու երախտագիտությամբ եմ լցվել Ս. Կարապետյանի նկատմամբ, որովհետև գլխավորապես նրա շնորհիվ է, որ այսօր, թեպետ Գարդմանը գտնվում է Ադրբեջանի ճանկերում, գարդմանահայը, այդ թվում՝ ես, հնարավորություն ունի տեսնելու տարածաշրջանի բոլոր հայկական բնակավայրերի ու հուշարձանների լուսանկարներն ու փաստական տվյալները: Նա միայնակ, ոտքով անցնելով գյուղից գյուղ, իր թիկունքում միշտ զգալով թուրքաթարի սպառնացող հայացքը, հստակ կորստից փրկել է Գարդման գավառի տարածքում գտնվող գրեթե բոլոր հայկական հուշարձանները: Նրա ֆոտոապարատին են պատկանում տարածաշրջանի հայաբնակ գյուղերի այն հազարավոր լուսանկարները, որոնք միակ սփոփանքն ու դարմանն են հայրենագուրկ գարդմանահայի:

Իսկ թե ինչ անվանող ունի Սամվել Կարապետյանն ընդհանուր Հայկական լեռնաշխարհում գտնվող հուշարձանների ու բնակավայրերի բացահայտման, չափագրման ու հանրահռչակման գործում, հայտնի է, բայց ժամանակը դեռ լուրջ ասելիք ունի այդ մասին:

Նրա մահից հետո շատերն ավստացին, որ առիթ չեն ունեցել հանդիպելու, շատերը հետմահու հարգանքի տուրք մատուցեցին: Եղան վատեր նաև, որ կրոնական հողի վրա ցույց տվեցին իրենց ցածրակարգությունը: Եղան նաև այնպիսիք, որ մարդուն սկսեցին կոչումներով ծանրութեթև անել, այնինչ, նրա ամենամեծ կոչումը ժողովրդի սերն ու հարգանքը, համակրանքն էր:

Ես էլ ցանկանում եմ կիսել իմ այն հուշերը, որոնք կապված են մեծ հայի հետ:

Վաղուց էի առիթ փնտրում հանդիպելու նրան: Եվ ահա, 2016 թ. գարնանն ստեղծվեց այդ առիթը: Եկել էի Երևան՝ համալսարան ընդունվելու համար փաստաթղթերս կարգավորելու: Մինչ այդ արդեն համացանցով կապ էի հաստատել նրա հետ, տարածաշրջանի մասին իմ իմացությամբ հասցրել էի արժանանալ նրա գովեստին, գովեստ՝ որը խորամուխ պիտի դարձներ ինձ տարածաշրջանի պատմության մեջ: Մեր առաջին հեռախոսազրույցի ժամանակ Սամվել Կարապետյանն ինձ իր տուն հրավիրեց: Գնացի բարեկամիս՝ անվանի լրագրող և ֆոտոգրաֆ Զամելտ Կոնջոյանի (կրկին գարդմանահայ) հետ: Երբ հասանք իրենց փողոց, զանգեցինք, որպեսզի հստակ կողմնորոշվենք: Եվ ահա, անսպասելիորեն նրբանցքներից մեկի վերջնամասում մեր առաջ հայտնվեց ինքը՝ Սամվել Կարապետյանը, իմ երազանքը կատարվեց. ես հանդիպեցի

նրան: Հեռվից մտերմաբար ծեռքով արեց, ինչպես մարդիկ սովորաբար ծեռքով են անում իրենց վաղեմի ծանոթներին: Ձեռքսեղմումից հետո նրա տան դռները լայն բացվեցին մեր առաջ: Առաջինն աչքիս առաջ հայտնվեցին մի քանի արկղ գրքեր, որոնք ինչպես կռահեցի, նոր էին հայտնվել նրա տանը: Նկատելով ուշադրությունս՝ Կարապետյանն ասաց. «Գիտեմ, որ գրքեր սիրում ես, ես էլ այսօր գրքերի հանք էի ընկել, բոլորն այդտեղից եմ բերում, պետք է կարդամ»:

Հետո ծանոթացանք նրա ընտանիքի անդամների հետ ու նստեցինք հացի սեղանի շուրջ:

Ճաշից հետո գնացինք իր աշխատասենյակ, որտեղ հասնելու համար պետք է ոլորուն աստիճաններով իջնեինք նկուղ: Հ. Կոնջոյանի զարմացական ու հիացական դիտարկմանը Կարապետյանը ժպտալով պա-

տասխանեց՝ «Հիտլերից եմ սովորել, ծնռանը տաք է, ամռանը՝ հով»:

Եթե տեղում համակարգիչներ ու էլեկտրական լապտերներ չլիներին, ես հաստատ կմտածեի, որ գտնվում եմք հին աշխարհի մի որևէ քաղաքի գրադարանում, որտեղ մեզանից յուրաքանչյուրը զոնե մեկ անգամ մտովի շրջել է՝ որևէ պատմիչի օգնությամբ:

Զրույցը շատ երկար տևեց, համարյա մինչև ուշ երեկո խոսեցինք ամեն-ամեն ինչից: Ապրիլյան պատերազմի վերքերը դեռ արնահոսում էին գիտակից ամեն մի հայի սրտում: Կարապետյանը կսկիծով անդադարձավ նաև այդ պատերազմի ընթացքում զոհված հայորդիներին ու՝ «մեր սերունդը գնաց» բառերն արտաբերելով փակեց թեման: Հետո դարձանք Գարդմանի մեր կորուսյալ հայրենիքի մի մասին: Մեծ հայրենագետը շատ բան պատմեց մեզ՝ ինչպես է առաջին անգամ հայտնվել տարածքում, ինչպես է լուսանկարել Փիփը և այլն: Նա հիշում էր նաև, թե ինչպես Փիփ գյուղի տարածքում, Շամքոր գետի ափին, ինքը օգտվել է փիփեցի ամուսինների հյուրասիրությունից և մեղր համտեսել, ավստսանք հայտնեց, որ չի հիշում նրանց անունները: Բարեբախտաբար, ես մերոնցից իմ հարցասիրության շնորհիվ, արդեն լսել էի այդ մարդկանց մասին և հուշեցի՝ «Բախշի և Վարթ, նրանց գյուղում այդպես են կոչել»: Աչք էր պետք տեսնելու, և սիրտ՝ զգալու համար, թե ինչպես հուզվեց այդ մեծ մարդը:

Այդ օրը Սամվել Կարապետյանը մտովի մեզ ուղեկցեց իր անցած բոլոր կածաններով ու ճանապարհներով, գյուղերով ու ավերված բերդերով, անտառներով, դաշտերով: Երբ վերջացրեց, ասաց. «Հայ մարդը պետք է տրորի իր հայրենիքի կածանները»:

Մեր ջերմ զրույցն ավարտվեց գրքերի նվիրատվությամբ: Սամվել Կարապետյանը գրքեր նվիրեց թե ինձ, թե բարեկամիս: Այդ գրքերն այսօր իմ գրապահարանում են և պահպանվում են սրբորեն, որովհետև իրենց վրա կրում են Սամվել Կարապետյանի տասնամյակների ջանքերն ու... մատների հպումը:

Հրաժեշտից առաջ պայմանավորվեցինք ևս մեկ անգամ հանդիպել, որպեսզի վերցնենք Փիփ գյուղի հատակագիծն ու փորձենք թվագրելով՝ ոչեղ, որ տունը ում է պատկանում: Առաջին հայացքից այս տարօրինակ ցանկությունը Սամվել Կարապետյանը հստակ ձևակերպեց. «Որպեսզի եթե վաղը ռեազույնով մտնենք մեր հայրենի գյուղերը, իմանանք որն է եղել մեր պապի տունը և այնտեղ ապրենք: Ես համոզված եմ, որ անպայման գալու է այդ օրը, ուրիշ կամ տարբեր լինել չի կարող»:

Այդ նախադասությունը դաս էր ինձ համար: Մոտ երկու ամիս անց, կրկին Համելտ Կոնջոյանի հետ, հանդիպեցինք Սամվել Կարապետյանին՝ այս անգամ ավելի կարճ ժամանակով: Էլի նստեցինք իր տանը, աշխատասենյակում ու վերցրինք գյուղի հատակագիծը՝ անպայման խոստանալով անել հնարավոր ամեն բան գյուղի ընտանիքներին տեղորոշելու համար:

Անցած շաբաթ օրը բանաստեղծ ընկերոջս՝ Գոռ Հարությունյանի հետ ուղիղ կանգնած էի Սամվել Կարապետյանի դագաղի կողքին: Մտովի՝ ներողություն խնդրեցի մեծ հայրենագետից, որ այն հատակագիծը, որը պետք է թվագրեի ու կազմեի, մինչև օրս չեմ ավարտել, կիսատ եմ թողել: Խոստացա անպայմանորեն անել այն, ինչ խոստացել եմ, և հանձնել ՀՀՈՒ կենտրոնին, նրանց, ովքեր շարունակելու են Սամվել Կարապետյանի գործը: Լույս իջնի հոգուդ, մեծ հայ:

ՈՒՄ ԶԵՆՔՆ Է ԴԱՌՆՈՒՄ ԱՇԽԱՐՀԻ ԱՄԵՆԱՀԻՆ՝ 5000 ՏԱՐՎԱ ՍՈՒՐԸ

Մարտի 2-ին Զյուլիցի սփռվող Դոյչլանդադադիոյի երրորդ ծրագիրը՝ Deutschlandfunk Nova-ն, ավելի ուշ՝ մարտի 3-ին, 4-ին գերմանական մյուս լրատվամիջոցները՝ մասնավորապես հեղինակավոր «Ջյուդոյոյե ցայթունգը» ծանուցեցին նոր գտածոյի մասին. Վենետիկի Միսիթարյան վանքի թանգարանում իտալացի գիտնականը պատահաբար բացահայտել է աշխարհի ամենահին սուրը՝ 5000 տարվա մետաղյա մի իր, որի ծագման վայրը, ինչպես հաղորդեցին, Արևելյան Անատոլիան է՝ Արալամթեփեն, որ ներկայիս Թուրքիայի տարածքում է: Վայր, որ քաղաքակրթության օրրան է, այնտեղի բնակիչները քաջ ծանոթ էին մետաղաշակման եղանակներին, տեղեկացրին գերմանացի մեր գործընկերները՝ առանց ճշգրտելու, որ Արևելյան Անատոլիա այն ժամանակ չկար, և 5000 տարվա գտածոյի մասին պատմելիս այդ տեղանվանը հղում անելը նվազագույնը գիտական չէ: Ռադիոհաղորդավարն այնպիսի ցնծությամբ էր շեշտում գտածոյի բացահայտությունը, դրա գիտական կարևորությունը, որ անտեղյակ ունկնդրին մղում էր մեղմել Թուրքիայի հանդեպ հնարավոր բացասական վերաբերմունքը, մանավանդ, երբ գերմանացի քաղաքական գործիչներից շատերի՝ Իդիլիի հարցում Թուրքիայի փոխարեն Ռուսաստանին նոր պատժամիջոցների ենթարկելու բարձրաձայնումների պակաս չկա այս օրերին: Տպավորություն է ստեղծվում, թե Թուրքիան Իդիլի մտնելու ոչ թե նպատակ, այլ իրավունք ունի: Սա կգրեի՞, եթե հաղորդավարը, նրբանկատ լիներ ու չաղավաղեր պատմությունը՝ իրազեկ լինելով, որ Արևելյան Անատոլիա ձևակերպումը Թուրքիայի պահանջով 1941-ից է շրջանառվում և իրականում վիրավորում է մեր հիշողությունը, չապաքինվող մեր վերքը շոշափում...

Բայց՝ անկեղծ լինեմք՝ միջազգային հարթակում լուրջ ու հետևողական կռիվ տվե՞լ ենք Հայաստանի տեղանունների, մեր ստեղծածի չօտարման համար. ներկայ, որի մեջ լրագրողի վազքը կրճատվել է Աժ-ից կառավարություն, ՄԴ-ից՝ ծնունդ, վթար ու հարսանիք, իհարկե փաստում է, որ իտալացի գիտնականի՝ մեր պատմության վերաբերյալ այսպիսի բացահայտումը, չասեմք՝ հպարտ, այլ գիտություն ու մշակույթ կենդանի պահող Հայաստանի առօրյայի մաս չէ, այնինչ արդարացված կլիներ, որ նման լուրը նաև մեր պետությունը կարողանար շրջանառել՝ վերջին տարիներին նորածն դարձած հանրահռչակման տեսակետից էլ:

Այն, որ տարիներ ի վեր Ս. Ղազար կղզու Միսիթարյանների վանական թանգարանում պահվող այդ փոքր՝ հազիվ 40 սանտիմետրանոց, թեթև կանաչ երանգ ստացած մուգ մետաղյա սուրը թվագրվածից ավելի հին է եղել, որևէ մեկի մտքով չի անցել ստուգել: Թանգարան այցի ժամանակ գտածոն նկատել է Վենետիկի Կա Ֆոսկարի համալսարանի հետազոտող գիտնական Վիտտորիա Դալլ Արմելինան, որ կասկած է հայտնել, թե թվագրումը բավականին «երիտասարդացրել» է ցուցանմուշի տարիքը: Այն, որ սուրը բացառիկ է, չի վիճարկում որևէ գիտնական: Հնագետներն ու պատմաբանները շեշտում են, թե գտածոն վկայում է, թե 5000 տարի առաջ դյուրաթեք պղնձին արսեն պարունակող հանքանյութ են խառնել, որ կարծրացրել է մետաղը, հետևաբար հնարավոր դարձրել գիմատեսակ արտադրել:

Թե ով է այս սուրը գործածել, ինչպես է մեր օրեր հասել, գիտնականներն առայժմ միայն վարկածներ են նշում՝ հնարավոր է, որ ռազմիկներից մեկի դամբարանում գտնված լինի, երբ դամբարանադաշտը բացվել է, գյուղացիները հնարավոր է վաճառել են գտածոն, իսկ Վենետիկ է հասել, նվիրաբերվել վանքին 19-րդ դարի երկրորդ կեսին, վանահայր Ղևոնդ Ալիշանի ձեռամբ՝ ի թիվս այլ իրերի:

Այս օրերին, երբ Թուրքիան ռազմական սատարում է խոստանում Ադրբեջանին, իսկ Բաքուն մարտի 2-7-ը զինավարժություն է անցկացնում՝ ցուցադրելով իր գերարդիական զինտեխնիկան, Կա Ֆոսկարի համալսարանի գիտնականին երախտապարտ լինեմք այն ազդակի համար, որ ակամա փոխանցեց՝ 5000 տարի առաջ սուր կռած ազգը պարտվել չի կարող:

Անահիտ ՀՈՎՍԵՓՅԱՆ
Գերմանիա

Գևորգ ԳՅՈՒԼՈՒՄՅԱՆ

Առաջին անգամ Մարի Սկլոդովսկա-Կյուրի անհատական կրթաթոշակը՝ Հայաստանում

Առաջին անգամ Հայաստանում հայ գիտնական, բույսերի գենետիկ Աննա Նեբիշը շահել է ԵՄ Հորիզոն 2020 Մարի Սկլոդովսկա-Կյուրի անհատական կրթաթոշակը: Աննա Նեբիշը խաղողի գենետիկայի հետազոտություններով զբաղվում է ՀՀ ԳԱԱ մոլեկուլային կենսաբանության ինստիտուտում և ԵՊՀ գենետիկայի և բջջաբանության ամբիոնում:

Այս կրթաթոշակի շնորհիվ Աննա Նեբիշը ժամանակակից մեթոդներով կիրականացնի խաղողի գենետիկայի ուսումնասիրություններ մոր գեներ հայտնաբերելու նպատակով: Նոր բազմակողմանի ուսումնասիրությունները նախատեսվում է իրականացնել Իսպանիայի Լոգրոնյո քաղաքի խաղողի և գինու հետազոտությունների ինստիտուտում: Արդյունքները թույլ կտան ստանալ խաղողի մոր սորտեր ոչ թե քիմիական մյուսերի ազդեցությամբ, այլ խաղողի սելեկցիայի և գենետիկական ինժեներիայի աշխատանքների շնորհիվ, ինչը նորարարական լուծումներ կառաջարկի խաղողագործության և գինեգործության զարգացման համար:

ՀՀ ԳԱԱ տեղեկատվական-վերլուծական ծառայություն

Ի՞նչ է կորոնավիրուսը

Առողջապահության համաշխարհային կազմակերպության տվյալներով՝ կորոնավիրուսները վիրուսների ընտանիք են, որոնք առաջացնում են սովորական մրսածությունից մինչև այնպիսի սուր հիվանդություններ, ինչպիսիք են սուր շնչառական համախտանիշը (ՍԱՐՍ) և միջինարևելյան շնչառական համախտանիշը (MERS): «Coronavirus» բառը առաջացել է լատիներեն «corona» բառից, որը թարգմանաբար նշանակում է թագ: Էլեկտրոնային մանրադիտակով մայելիս՝ վիրուսն արևային թագի պատկեր ունի:

Այս վիրուսները սկզբնապես կենդանիների և մարդկանց մեջ են տարածվել: Նշվում է, որ ՍԱՐՍ-ը մարդկանց կատուներից է փոխանցվել, իսկ ՄԵՐՍ-ը՝ ուղտերից:

Կենդանիների շրջանում հանդիպում են որոշ տեսակի կորոնավիրուսներ, որոնք սակայն մարդկանց չեն փոխանցվում:

Զինաստանի իշխանությունները մոր տեսակի կորոնավիրուսը ճանաչել են հունվարի 7-ին և դրան տվել են COVID-19 անունը: Վիրուսի մասին այժմ քիչ տեղեկություններ կան՝ չնայած, որ հաստատված է՝ այն փոխանցվում է մարդուց մարդուն եղանակով:

Որո՞նք են ախտանշանները

ԱՅԿ տվյալներով՝ վարակման հիմնական նշաններն են ջերմությունը, հազը, շնչառական անբավարարությունն ու շնչառական դժվարությունները:

Որոշ դեպքերում այն կարող է հանգեցնել թոքաբորբի, մի քանի օրգանների անբավարար գործունեության և անգամ մահվան:

Վարակումից մինչև ախտանշանների ի հայտ գալու ժամանակահատվածը՝ ինկուբացման ընթացքը, հիմնականում 1-14 օր է տևում: Վարակվածների մեծ մասի մոտ ախտանշաններն ի հայտ են գալիս 5-ից 6-րդ օրերին, որոշների մոտ էլ վիրուսը որևէ ախտանշանով չի արտահայտվում:

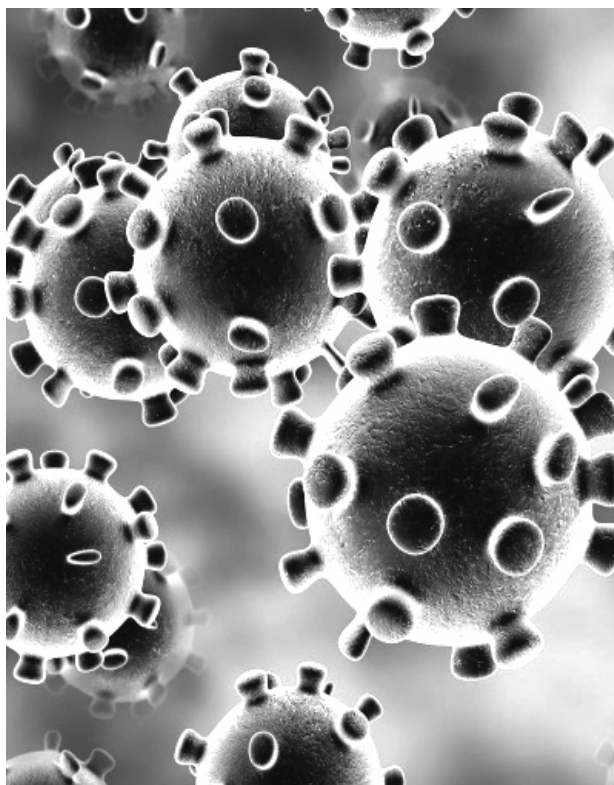
ԱՅԿ տվյալներով՝ չնայած, որ զինաստանում կորոնավիրուսով վարակվածների թիվը ՍԱՐՍ-ի համեմատ ավելի մեծ է, մահացության տոկոսը մոտ 2 տոկոսով ավելի քիչ է:

Որտե՞ղ են գրանցվել հիմնական դեպքերը

Կորոնավիրուսով վարակման դեպքերի մեծ մասը գրանցվել է Չինաստանում՝ մասնավորապես Հուբեյ նահանգում:

Մահացության դեպքերը հաստատվել են Հոնկոնգում, Ֆիլիպիններում, ճապոնիայում, Ֆրանսիայում, Թայվանում, Հարավային Կորեայում, Իտալիայում և Իրանում:

Զինաստանի սահմաններից դուրս վարակման հիմնական դեպքերը գրանցվել են Չինաստան այցելած զբոսաշրջիկների մոտ, սակայն հետզհետե ավելացել են նաև այդ երկրներում մարդուց մարդուն եղանակով վիրուսի փոխանցման դեպքերը:

Ի՞նչ է արվում կորոնավիրուսի տարածումը կանխելու համար

Ամբողջ աշխարհում գիտնականները փորձում են վիրուսի դեմ պատվաստանյութեր ստանալ, սակայն մշվում է, որ այն զանգվածային սպառման համար հասանելի կլինի 2021թ.:

Մի շարք միջազգային ավիաուղիներ չեղարկել են չվերթները, երկրները փակել են հարևանների հետ սահմանները, որտեղ վարակման դեպքեր են գրանցվել: Այս թեմայով անցկացվում են նաև մի շարք տեղեկատվական արշավներ:

Որտե՞ղից է վիրուսն առաջացել

Զինաստանի առողջապահական իշխանությունները դեռևս փորձում են հասկանալ, թե որտեղից է վիրուսը ծագել. նախնական ենթադրությունների համաձայն՝ այն առաջացել է Ուհան քաղաքի ծովամթերքի շուկաներից մեկում, որտեղ մեծ վայրի կենդանիների անօրինական վաճառք է իրականացվել:

Փետրվարի 7-ին չինացի հետազոտողները հայտնել են, որ վիրուսը, հավանաբար, Ասիայում ուտելիքների և դեղամիջոցների համար օգտագործվող վարակված թեփամորթներից է փոխանցվել մարդկանց: Այս կենդանիները շուկաներում ապօրինի կերպով են վաճառվում:

Գիտնականները վիրուսի հավանական աղբյուր են նշում նաև չղջիկներին ու օձերին:

ՀԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

«ՀՀ ԳԱԱ հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտ» ՊՈԱԿ-ը հայտարարում է մրցույթ բաժնի վարիչների և գիտական աշխատողների հետևյալ թափուր պաշտոնների համար.

Վաղ Հայաստանի հնագիտության բաժնի վարիչ
Հին Հայաստանի բաժնի վարիչ
Միջնադարյան Հայաստանի բաժնի վարիչ
Վիմագրության բաժնի վարիչ
Ազգագրության բաժնի վարիչ
Արդիականության ազգաբանության բաժնի վարիչ

Էթնո-սոցիոլոգիայի բաժնի վարիչ
Բանահյուսության տեսության և պատմության բաժնի վարիչ

Բանահյուսության տեքստաբանության բաժնի վարիչ

Սիյուռքի ուսումնասիրության բաժնի վարիչ

Գլխավոր գիտաշխատող (ազգագրագետ).....2 տեղ
Գլխավոր գիտաշխատող (բանագետ).....1 տեղ
Առաջատար գիտաշխատող (հնագետ).....4 տեղ
Առաջատար գիտաշխատող (սեպագր).....1 տեղ
Առաջատար գիտաշխատող (ազգագրագետ).....4 տեղ
Առաջատար գիտաշխատող (ազգ. էթնո-սոցիոլ.).....3 տեղ
Առաջատար գիտաշխատող (բանագետ).....3 տեղ
Ավագ գիտաշխատող (հնագետ).....1 տեղ
Ավագ գիտաշխատող (հնաբուսաբան).....1 տեղ
Ավագ գիտաշխատող (հնամարդաբան).....1 տեղ
Ավագ գիտաշխատող (վիմագրագետ).....2 տեղ
Ավագ գիտաշխատող (ազգագրագետ).....8 տեղ
Ավագ գիտաշխատող (ազգ. էթնո-սոցիոլ.).....9 տեղ
Ավագ գիտաշխատող (բանագետ).....3 տեղ
Գիտաշխատող (հնագետ).....11 տեղ
Գիտաշխատող հնագետ-երկրաբան.....1 տեղ
Գիտաշխատող (հնակենդանաբան).....1 տեղ
Գիտաշխատող (ազգագրագետ).....13 տեղ
Գիտաշխատող (ազգ. էթնո-սոցիոլ.).....6 տեղ
Գիտաշխատող (բանագետ).....3 տեղ
Գիտաշխատող (վիմագրագետ).....2 տեղ
Կրտսեր գիտաշխատող (հնագետ).....9 տեղ
Կրտսեր գիտաշխատող (ազգագրագետ).....11 տեղ
Կրտսեր գիտաշխատող (ազգ. էթնո-սոցիոլ.).....1 տեղ
Կրտսեր գիտաշխատող (բանագետ).....6 տեղ

Մրցույթի պայմաններին կարելի է ծանոթանալ ՀՀ ԳԱԱ հնագիտության և ազգագրության կայք էջում՝ iae.am կամ դիմել ինստիտուտի տնօրենի գիտական գծով տեղակալ, պ.գ.թ. Ա. Բոբոխյանին:

Ամիսը մեկ տեղից են հետևյալ փաստաթղթերը.

1. դիմում,
2. երկու լուսանկար՝ 3x4 չափի,
3. քաղվածք աշխատանքային գրքույկից,
4. ինքնակենսագրություն,
5. անձնագրի պատճեն,
6. գիտական աստիճանը հաստատող դիպլոմի (դիպլոմների) պատճեն,
7. կադրերի հաշվառման անձնական թերթիկ,
8. վերջին 10 տարում հրատարակած աշխատանքների ցանկը՝ հաստատված համապատասխան կարգով,
9. բնութագիր վերջին աշխատանքի վայրից:

Դիմումներն ընդունվում են հայտարարության հրապարակման օրվանից հետո՝ 30 օրվա ընթացքում: Դիմումները համապատասխան փաստաթղթերով ներկայացնել ՀՀ ԳԱԱ հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի տնօրինություն (տնօրենի տեղակալ Ա. Բոբոխյանին, բացի շաբաթ և կիրակի օրերից) հետևյալ հասցեով՝ Չարենցի 15, հեռ. (010) 556896:

Գիտություն

Գլխավոր խմբագիր՝ Ա. ՏԵՐ-ԳԱԲՐԻԵԼՅԱՆ

Երևան-19, Մարշալ Բաղդամյան 24բ, հեռ. 56-80-14, 077 31 63 76

Դասիչ՝ 69268, գրանցման վկայական՝ 448: Ստորագրված է տպագրության՝ 24.03.2020 թ.:

"ГИТУИОН" ("Hayka") gazeta HAH PA